

jaargang 39 - prijs € 5,70 - november 2008

7

Muren

Burgerlijke ongehoorzaamheid

Brein jongeren

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

BERLINER MAUER 1961 - 1989

INHOUD

- 4 Muren markeren conflicten**
Afscheidingen in Nicosia en Israël symbool voor onopgelost conflict
- 7 Vrede en Oorlog**
Maatschappijleer: meer aandacht voor internationale conflicten
- 10 Aha, ontmaskerd!**
Politici en redactieleden met verleden geconfronteerd
- 13 Ter herinnering: burgerlijke ongehoorzaamheid**
Overtreding van onrechtvaardige wetten
- 16 Brein jongeren ongeschikt voor Studiehuis? (2)**
Reactie van professor Jelle Jolles
- 18 Dromen, lasergamen en wokken**
Drop-outs gemotiveerd door Edutainment-project
- RUBRIEKEN**
- 3 Geknipt & geschoren**
- 15 Grom**
- 20 Lesmateriaal**
Actualiteit in de les
- 23 Recensie**
Seneca
- 26 NVLM**
- 27 Signalementen**

Heeft u het vorige, meer dan dubbeldikke nummer van *Maatschappij en Politiek* al uit? Dan is hier alweer nummer 7. Geen themanummer dit keer, maar gevuld met artikelen met een variatie aan onderwerpen.

De Muur mag dan zijn gevallen, op Cyprus staan de muren die Grieks- en Turks-Cyprioten van elkaar moeten scheiden nog steeds stevig overeind. Die muren zijn al ouder dan *de* Muur is geworden, en aan de muren, niet ver van Cyprus vandaan, tussen Israëliërs en Palestijnen wordt nijver voort-gemetseld. Wolter Blankert bezocht ze, maakte foto's en schrijft erover.

Wat is de relatie tussen mobiele telefoons en het zich voort-slepende oorlogsconflict in Congo? Hessel Nieuwelink pleit voor meer aandacht bij Maatschappijleer voor vraagstukken van oorlog, achtergronden van gewelddadige conflicten en de relatie tussen ons alledaagse leven hier en oorlogsgeweld elders.

Eerlijk zeggen, ook wel eens een steen gegooid, een blik geworpen in *Het Rode Boekje* of Che Guevara aan de muur gehad tijdens een eerder leven als linksbevlogen adolescent met activistische neigingen? Op slinkse wijze aan de dienstplicht ontsnapt? Ja? Dan wordt het nu tijd om schuld te bekennen. Wijnand Duyvendak en Eimert van Middelkoop gingen u al voor. Rita Verdonk probeert zich er nog uit te draaien, maar zal er vast ook aan moeten geloven. De redactieleden van *Maatschappij en Politiek*, die de leeftijd hebben, leek het maar beter niet tot bijltjesdag te wachten en verschaffen in dit nummer alvast inzage in hun (brave) curricula vitae van die jaren. *Maatschappij en Politiek* zag in de opwindende over de minder gezapige aspecten van persoonlijke verledens ook aanleiding het stof van het begrip *burgerlijke ongehoorzaamheid* af te kloppen.

Hans van der Heijde

Extra geld voor onderwijs

Staatssecretaris van Onderwijs Marja Van Bijsterveldt trekt 200 miljoen euro extra uit om de kwaliteit van het voortgezet onderwijs te verbeteren. De scholen mogen samen met ouders, leraren en leerlingen zelf bepalen hoe ze het geld besteden. Het idee is dat scholen zelf het best weten waar ze het meest behoefte aan hebben. Zo kunnen scholen extra taal- en rekenlessen geven aan leerlingen die dat nodig hebben. Ook kunnen ze ervoor kiezen meer aandacht aan de bijscholing van docenten te besteden. In de praktijk krijgt een school met duizend leerlingen in drie jaar tijd circa 200.000 euro. (Bron: NOS Teletekst, 11 september 2008)

Meer moslim dan Marokkaan

Gezien de negatieve berichtgeving over de islam verwacht je niet dat jongeren zich daar graag mee identificeren. Toch is dat juist wel het geval, blijkt uit promotieonderzoek van Susan Ketner onder een groot aantal Marokkaanse jongeren. Vaak kiezen

ze er zelfs bewust voor om hun moslimidentiteit te benadrukken. Dit geeft hen steun en een gevoel ergens bij te horen. 'Natuurlijk is het geloof iets dat ze van huis uit mee hebben gekregen', aldus Ketner, 'maar wat opviel is dat er een groot element van keuze door de jongeren zelf in zit. Je kunt kiezen of je moslim bent of niet. Dit in tegenstelling tot hun Marokkaan zijn.' Deze duidelijk minder sterke binding met hun Marokkaanse identiteit is onder andere te wijten aan discriminatie, beargumenteert Ketner. 'Ook als moslim worden ze gediscrimineerd, maar blijkbaar is die groepsidentiteit toch een stuk sterker.' Een verklaring voor de sterke identificatie met de islam is volgens Ketner de steun en het vertrouwen die een religie hierbij kan bieden. Deze jongeren kunnen veel dingen bekijken vanuit hun moslim zijn. In de islam vinden ze aanknopingspunten om tegenstellingen tussen culturen te overbruggen en ze kunnen hun zelf verworven kennis van de islam bij onderhandelingen met hun ouders inzetten.

De exploratie op het gebied van de islam is hoog: de jongeren nemen niet automatisch de gewoonten en gebruiken van hun ouders over, maar geven een eigen invulling aan de moslimidentiteit. Circa 95 procent van de jongeren geeft aan dat zij zelfstandig op zoek gaan naar informatie over hun geloof: 'Dat kan in de moskee zijn, maar ook op internet of in de bibliotheek', aldus Ketner. 'Daarbij gebruiken ze ook elkaar als bron. Veel jongeren hebben daardoor een heel eigen en eigentijdse interpretatie van de islam. Ze zijn er op een andere manier mee bezig dan hun ouders.' (Bron: *Rijksuniversiteit Groningen*, persbericht, 22 september 2008)

Academici na drie jaar voor de klas

Met een nieuwe leerroute wil staatssecretaris van Onderwijs Marja van Bijsterveldt zorgen dat er meer academici voor de klas komen. Universitaire studenten mogen straks lesgeven als ze binnen hun bachelorfase (het driejarige eerste deel van de studie) een groot bijvak aan het leraarschap wijden. De nieuwe route is een van de middelen die Van Bijsterveldt wil inzetten om meer en betere leraren voor de klas te krijgen. Dankzij het plan van de staatssecretaris kan straks bijvoorbeeld een student Wiskunde al wiskundeleraar worden, als hij tijdens de eerste drie studiejaar een dergelijk educatief bijvak doet. Dat bijvak (een zogeheten minor) zal waarschijnlijk een half studiejaar duren. Wie deze studieroute heeft gevolgd, kan terecht in de lagere klassen van havo en vwo en eveneens in de theoretische leerweg van het vmbo. Nu moeten academici die leraar willen worden na hun bachelor eerst een twee jaar durende masteropleiding volgen. Dan hebben ze meteen wel een eerstegraads bevoegdheid en kunnen ze dus in het hele voortgezet onderwijs aan de slag. (Bron: *Trouw*, 23 september 2008)

Muren markeren conflicten

WOLTER BLANKERT

Muren zoals die in Berlijn, Nicosia en Israël waren of zijn opgetrokken staan symbool voor menselijk lijden en onopgeloste conflicten. In de klas kan een dergelijke muur een concreet uitgangspunt voor de behandeling van het probleem opleveren. Wolter Blankert stond wel voor de genoemde muren, maar liet zich door niets weerhouden er over te schrijven.

De architectuur van muren vertoont in de loop der eeuwen geen opgaande lijn. De blauw betegelde muren van Babylon behoren tot de pronkstukken van zowel het Parijse Louvre als van het Pergamonmuseum in Berlijn. Die laatste stad heeft het niet de moeite waard gevonden een deel van haar beroemde eigen muur, bijna 3.000 jaar later gebouwd, een plaatsje in een van zijn prestigieuze musea te geven. De Berlijnse Muur behoorde tot de zeldzame

bouwwerken waarop graffiti een verfraaiing betekende. Deze muur vormde 27 jaar lang een grimmige grens.

De muur die dwars door het middeleeuwse centrum van de Cypriotische hoofdstad Nicosia loopt, heeft inmiddels de aanzienlijk hogere ouderdom van 34 jaar bereikt. De Berlijnse Muur leek een vast gegeven, over het slechten van de muur door Nicosia praten diplomaten bijna constant. Ook nu weer is er hoop dat Cyprus spoedig zal worden herenigd, maar dat was dertig jaar geleden ook al het geval. De functie van de muur en de hekwerken die beide delen van Cyprus scheiden, is inmiddels achter de horizon verdwenen. De etnische scheiding is volledig en geweld streeft niemand meer na.

Kofi Annan

Het Aziatische Cyprus is in principe in zijn geheel lid van de Europese Unie (EU), hoewel de Europese Unie in beginsel geen landen met onduidelijke grenzen toelaat. Officieel is die grens dan ook niet onduidelijk. Volgens de internationale gemeenschap maakt de 'Turkse Republiek Noord-Cyprus' gewoon deel uit van Cyprus. Toch had de Europese Unie er alle belang bij de zaak voor de toetreding in 2004 te hebben geregeld. Daarom werd het herenigingsplan van Kofi Annan, de toenmalige secretaris-generaal van de Verenigde Naties, met graagte omarmd. Dat deden de Turks-Cyprioten ook. Hun zuiderburen daarentegen verwierpen het voorstel met een ruime meerderheid. Dit onderstreept nog eens dat referenda een hindernis vormen voor het tot een oplossing brengen van internationale geschillen. Zoals bij referenda gebruikelijk is, voerden de tegenstanders daarbij de meest oneigenlijke argumenten aan. Zo stelden ze onder meer dat de Grieks-orthodoxe kerk na een hereniging zou worden verboden.

Economische groei

Begrijpelijker is dat de Grieks-Cyprioten er helemaal geen zin meer in hebben de macht met een Turkse minderheid van circa 20 procent te delen. De oververtegenwoordiging van de Turken in het staatsbestel was de hoeksteen van de oorspronkelijke Cypriotische grondwet en is kenmerkend voor alle compromisregelingen. De ervaring daarmee was niet best. De eerste jaren van haar bestaan (1960-1974) werd de republiek geteisterd door verlamming van het bestuursapparaat door tegengestelde belangen. Vanaf 1974 was het daarmee afgelopen en werd een opmerkelijke daadkracht aan de dag gelegd. Zuid-Cyprus vertoonde

Restant van de muur in Berlijn.

een snelle economische groei, die vooral op het toerisme is gebaseerd. Nu is een hoger welvaartspeil bereikt dan in Griekenland, laat staan Turkije. Op vele terreinen benadert (Zuid-) Cyprus nu het peil van West-Europa. Dat maakt het begrijpelijk dat de Turks-Cyprioten, die in het verleden separatistische voorlieden volgden, nu met een ruime meerderheid voor hereniging kozen. Eerder al hadden de separatistische partijen hun meerderheid in het parlement van Noord-Cyprus verloren.

Etnische zuivering

Bij de Grieks-Cyprioten is een omgekeerde beweging gaande. Het blijft onverteerbaar dat de Turken 37 procent van het eiland in bezit hebben, waar in 1974 ook ongeveer dat percentage van de bevolking woonde. Zo werd een derde deel van de totale bevolking (ruim 150.000 Griekssprekenden en minstens 50.000 Turkssprekenden) vluchteling. Zouden de Turken zich tot hun *rechtmatige* 20 procent hebben beperkt, dan viel erover te denken de zaak te laten rusten. Etnische zuivering en bevolkingsruil met wederzijds goedvinden (door de regeringen, niet door betrokkenen) kunnen op een lange traditie in de Grieks-Turkse relaties bogen. Etnische zuivering, ook als die al dertig jaar volledig is doorgevoerd, blijft in EU-verband taboe. Daarom worden moskeeën en badhuizen in Zuid-Cyprus en kerken in Noord-Cyprus met fondsen van de Europese Unie gerestaureerd, in afwachting van het herstel van de gedroomde multi-etnische staat.

De Grieks-Cyprioten zullen nimmer toegeven dat hun huidige democratische en welvarende staat het niet bedoelde resultaat van de verfoeide Turkse invasie van 1974 is; evenmin dat die invasie op zich viel te rechtvaardigen, in tegenstelling tot het toegepaste buitensporig geweld en de weigering om zich daarna terug

te trekken. De Griekse kolonels meenden in dat jaar via een staatsgreep een zetbaas op Cyprus aan de macht te kunnen helpen, maar door de Turkse invasie ging dat feest niet door. Hierdoor kon de democratie zich herstellen, op Zuid-Cyprus en in Griekenland zelf, omdat de dictatuur van de Griekse kolonels zichzelf onmogelijk had gemaakt.

Israël

Vanuit Cyprus is het maar een nachtje varen naar het Israëliische Haïfa. Vele toeristen grijpen die gelegenheid aan om zo een

De muur door het oude centrum van Nicosia.

dagje Heilige Land mee te pikken. Opnieuw springt het verschil in schoonheid tussen oude en nieuwe muren in het oog. Het centrum van Jeruzalem vertoont een prachtige ommuring, voorzien van befaamde poorten. Vlak erbij loopt het *hek* of de *muur* die Palestijnen en Israëliërs moet scheiden. Hoe men er ook over denkt, deze lange, zich door het landschap kronkelende muur lijkt aan zijn doel te beantwoorden. Het aantal aanslagen in Israël is er sterk door afgenomen.

Ook deze muur markeert etnische scheiding, al is de situatie hier zo gecompliceerd dat hij op dit punt onder doet voor zijn Cypriotische evenknie. De Palestijnse wijk van Jeruzalem is door Israël geannexeerd en ligt dus aan de Israëlische kant van de muur. Verder loopt de muur regelmatig dwars door Palestijnse gebieden, waardoor families worden gescheiden, evenals boeren van hun boomgaarden. De weigering de realiteit onder ogen te zien en de onmacht van politici belemmeren een oplossing van dit voortetterende probleem.

De muur door Israël.

Op Cyprus is momenteel bijna iedereen ervan overtuigd dat geweld geen optie is en dat er moet worden gekozen uit een vreedzame oplossing of geen oplossing. Helaas ligt dat in Israël/Palestina volstrekt anders. Het gaat hier om de meest recente muur, maar veel tekenen wijzen erop dat hij het langst intact zal blijven. ■

Vrede en Oorlog

HESSEL NIEUWELINK

Begin december mag de Finse oud-president Martti Ahtisaari de Nobelprijs voor de Vrede in ontvangst nemen. Deze prijs wordt toegekend aan personen of instellingen die zich inzetten voor de vrede. Helaas zijn er nog genoeg gewelddadige conflicten en oorlogen op te lossen en is een verklaring van deze conflicten noodzakelijk voor de beëindiging daarvan. Hessel Nieuwelink vraagt daarom aandacht voor vrede én oorlog.

De wereld is veiliger dan twintig jaar geleden. Er zijn minder internationale, gewelddadige conflicten en deze eisen ook minder slachtoffers.¹ Dat zijn fijne gedachten maar betekent natuurlijk niet dat de wereld nu ook werkelijk veilig of zelfs vreedzaam is. De recente geschiedenis kende gruwelijke oorlogen op de Balkan en momenteel zijn er burgeroorlogen in Irak en Afghanistan en is ook Tsjetsjenië nog steeds een conflictgebied. Daarnaast zijn er verschillende langdurige (burger-)oorlogen in Afrika. Zo wil het maar geen vrede worden in Uganda, Somalië en Sudan, en heeft geen conflict sinds de Tweede Wereldoorlog zoveel mensenlevens geëist als de nog altijd voortdurende oorlog in de Democratische Republiek Congo.

Maatschappijleer

Waarom dergelijke conflicten ontstaan en voortbestaan en op welke wijze wij conflicten (kunnen) beïnvloeden, zijn typische vragen die bij Maatschappijleer aan bod moeten komen. De vraag is echter of dat ook gebeurt? In de eindtermen van Maatschappijleer (1) wordt in directe zin amper aandacht aan oorlog en gewelddadige conflicten besteed. In de verschillende lesmetho-

den komen internationale conflicten vooral indirect aan bod. Bij het thema Multiculturele Samenleving wordt meestal uitgelegd waarom mensen naar Nederland komen. Bij Politieke Besluitvorming wordt vrijwel altijd aandacht aan het bestaan van dictaturen geschonken. Bij de havo/vwo-methoden wordt dan ook nog stil gestaan bij de Verenigde Naties en de Europese Unie en hun ontstaansredenen. Geconcludeerd kan worden dat de thematiek van oorlog en vrede er wel erg bekaaid vanaf komt. Laten maatschappijleerdocenten dit dan volledig aan hun collega's van Geschiedenis over? Als zij hier al aandacht aan besteden dan is dat vrijwel vooral in de beschrijvende zin en zeer eurocentristisch. De verklaring van conflicten speelt amper een rol. Juist Maatschappijleer moet daarop een breder perspectief bieden.

Waarom aandacht?

De Nederlandse samenleving heeft al meer dan zestig jaar geen oorlog gekend. Oorlog behoort dus voor de meeste leerlingen niet tot hun directe belevingswereld. Het is dan toch ook logisch dat er weinig aandacht aan wordt besteed? Er zijn vele andere onderwerpen die de aandacht eisen om leerlingen hun naaste omgeving te kunnen laten duiden, en dat geldt zeker ook voor gewelddadige conflicten. Daarvoor zijn verschillende argumenten:

Leven in een vreedzame samenleving is niet vanzelfsprekend.

Vanuit historisch perspectief is het bijzonder dat West-Europa reeds lange tijd amper gewelddadigheden heeft gekend. Internationaal gezien zijn onze vrede en welvaart helaas een uitzondering. Leerlingen daarvan bewustmaken is dan ook belangrijk en kan ertoe lei-

'Guernica' van Pablo Picasso in de hal van de VN-Veilighedsraad (UN Photo).

den dat de democratische rechtsstaat meer wordt gewaardeerd; een belangrijk bijproduct.

Onze handelingen kunnen gevolgen hebben voor conflicten ver van huis. Onze afhankelijkheid van gas, olie en andere grondstoffen zorgt ervoor dat wij een positie in conflicten elders kiezen, of deze zelfs veroorzaken. De bevolking aldaar heeft daar dan onder te lijden. Een belangrijk, maar nauwelijks bekend voorbeeld is de oorlog in de Democratische Republiek Congo. De oorlog, die al sinds 1996 duurt, wordt gedeeltelijk gevoerd om toegang te krijgen (en te houden) tot waardevolle grondstoffen, waaronder coltan. Deze stof wordt gebruikt bij de vervaardiging van chips voor mobiele telefoons, laptops en camera's. De mogelijkheden die de strijdende partijen hebben om deze grondstoffen te verkopen hebben grote gevolgen voor het voortbestaan van dit afgrijzelijke conflict. Ook de handelingen van leerlingen spelen hier (weliswaar zeer indirect) een rol. De bewustwording van leerlingen is wenselijk, zeker nu (verantwoordelijk) burgerschap hoog op de agenda staat.

Een beter begrip van de oorzaak van conflicten leidt mogelijk tot de bereidheid actie te ondernemen ten behoeve van de oplossing van die conflicten.

Een helderder beeld van conflicten kan er mogelijk toe leiden dat leerlingen zich voor de beëindiging daarvan gaan inzetten.

Vooral conflicten in Afrika worden regelmatig (ook in kwaliteitskranten) als *stammenconflicten* neergezet. Daardoor ontstaat het beeld van achterlijke of primitieve stammen die 'op elkaar inhakken'. Dat er veelal (moderne?) machtspolitieke en sociaalpsychologische processen aan ten grondslag liggen, wordt dan totaal niet duidelijk. Een helderder beeld van dergelijke conflicten kan er mogelijk toe leiden dat leerlingen zich voor de beëindiging daarvan gaan inzetten. Een voorbeeld hiervan is het *Genocide Intervention Network* dat zich in de Verenigde Staten inzet voor ingrijpen in (onder

meer) Darfur en mede door middelbare scholieren en studenten wordt gedragen (zie www.genocideintervention.net).

Aandachtspunten

Binnen conflictstudies wordt een aantal terreinen beschreven die belangrijk zijn bij de studie naar conflicten. Deze terreinen kunnen prima als basis dienen voor de behandeling van oorlog en conflict bij Maatschappijleer.

1. *Mondiale en regionale actoren*
De relaties tussen de verschillende actoren op deze niveaus zijn een belangrijk onderdeel van het ontstaan en oplossen van conflicten. Denk hierbij aan de verhoudingen tussen en belangen van belangrijke staten (Verenigde Staten, Rusland, China en vele regionale machten), de rol van multinationale ondernemingen (Shell, De Beers Diamonds, Halliburton), non-gouvernementele organisaties (Amnesty International, Human Rights Watch, het Internationale Rode Kruis) en inter- en supra-gouvernementele organisaties (Verenigde Naties, Wereldhandelsorganisatie, Noord-Atlantische Verdragsorganisatie, Europese Unie, G8.)

2. De staat

De staat speelt internationaal nog altijd een erg belangrijke rol. Veel conflicten ontstaan als strijd om soevereine staatsmacht. Veelal bezit de staat het geweldsmonopolie en worden conflicten vanuit de instituties van de staat geleid.

Onze handelingen en belangen hebben gevolgen voor het bestaan van conflicten elders in de wereld.

3. Groepsidentificaties

Verskillende groeperingen (religieuze groepen, minderheden, voorstanders van regionale afscheiding, politieke bewegingen) proberen aanhangers te vinden voor hun belangen waarbij zij zich tegen de heersende (nationale) elite afzetten. Dit kan uiteindelijk tot een gewelddadig conflict leiden (zie: Al-Qaeda, IRA, Koerden, Fur in Darfur). De behandeling van sociologische en sociaalpsychologische processen van identificatie met groepen en conformering aan groepsdruk kunnen hier verduidelijkend werken.

4. Individuen en elites

Bij de verklaring van conflicten is het handelen van staatslieden erg belangrijk. Zonder leiders als Slobodan Milosevic, Saddam Hoessein, Kim Jong Il en Robert Mugabe zouden er een stuk minder conflicten zijn. Helaas is dat wel het geval en reageren George W. Bush, Tony Blair, Osama Bin Laden en Vladimir Poetin daar weer op hun eigen wijze op. Conflicten zijn derhalve meestal moeilijk te begrijpen zonder

de handelingen en belangen van elites te begrijpen.

5. Ketens van afhankelijkheid: globalisering.

Zoals beschreven hebben onze handelingen en belangen gevolgen voor het bestaan van conflicten elders in de wereld. Westerse en Nederlandse belangen en zelfs de belangen van leerlingen kunnen conflicten doen ontstaan of voortbestaan. De behoefte aan een (goedkope) mobiele telefoon, energie voor de vele apparaten die wij gebruiken en in de toekomst wellicht schoon drinkwater, kan van invloed zijn op machtsstrijd tussen verschillende groeperingen elders en daarmee indirect een gewelddadig conflict veroorzaken.

Oorlog

Door aan deze onderwerpen aandacht te besteden kan Maatschappijleer leerlingen een beeld geven van gewelddadigheden die ook hier zouden kunnen plaatsvinden. Tevens biedt een dergelijke benadering de mogelijkheid om aan te geven hoe sterk samenlevingen van elkaar afhankelijk zijn. De tamelijk eenzijdige nadruk die nu bij Maatschappijleer op de verklaring van omstandigheden in de vreedzame samenleving ligt moet dan ook veranderen. Kortom, besteed niet alleen aandacht aan vrede maar ook aan oorlog! ■

Noot

1. Zie: Coen Gelinck en Hessel Nieuwelink, 'De wereld wordt steeds veiliger. Staten en gewelddadige conflicten bij Maatschappijleer', in: *Maatschappij en Politiek*, jaargang 39, (2008) nr.2, pp.16-18.

Kiesstelsels in Europa

Hoe zit de staatsstructuur van Spanje in elkaar? Hoe werkt het Italiaanse kiesstelsel? Welke vormen van directe democratie kent Zwitserland?

Op de website van het IPP zijn webdossiers over een aantal Europese landen te vinden. Het doel van de dossiers is om de verschillen in de structuur van democratische landen en hun kiesstelsels uiteen te zetten. Er zijn nu webdossiers over België, Frankrijk, Duitsland, Ierland, het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Italië en Zwitserland.

Meer dossiers zijn in voorbereiding.

Verschillen zijn er volop. Ierland is het enige Europese land (afgezien van Malta) dat het kiesstelsel van de single transferable vote (de overdraagbare stem) hanteert. In het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk bestaan meerderheidsstelsels, maar laatstgenoemd land kent twee ronden bij verkiezingen. België en Spanje hebben een stelsel van evenredige vertegenwoordiging, maar anders dan Nederland hebben ze kiesdistricten waarbinnen de zetelverdeling plaatsvindt. Duitsland kent weer een gemengd stelsel – de Duitse kiezer heeft twee stemmen: één voor een kandidaat uit een kiesdistrict en één voor een partijlijst. Kortom: de parlementaire democratie kent vele verschijningsvormen.

**De IPP-webdossiers zijn te vinden onder:
www.publiek-politiek.nl > (Thema's) Europa > Kiesstelsels.**

Aha, ontmaskerd!

HANS VAN DER HEIJDE

Een verleden als activist met wel erg ruime opvattingen over burgerlijke ongehoorzaamheid leidde onlangs tot het aftreden van een Tweede-Kamerlid. Een minister wordt nagedragen dat zij ooit een petitie ondertekende. Opwinding over een vermeend PSP-lidmaatschap van de roergangster van een rechtse beweging in oprichting. De minister van Defensie ligt onder vuur omdat hij verklaart dat hij destijds blij was geen militaire dienstplicht te hoeven vervullen.

Nederland lijkt elk relativeringsvermogen kwijt te raken. Er is journalistiek niets mis mee om in archieven rond te neuzen en smetten en smetjes bloot te leggen, die kleefden aan eerdere levens van lieden die nu, politiek of anderszins, een rol van zekere betekenis spelen; en ook niet met het publiceren van hun opvattingen uit het verleden, als die verrassend veraf van hun huidige blijken te staan.

Soms zijn die smetten zo erg, dat de persoon in kwestie moet worden gedwongen af te zien van voortzetting van zijn of haar politieke carrière, zoals een bijengelogen curriculum vitae met academische titels die uit louter lucht blijken te bestaan (denk aan beoogd staatssecretaris Charles Schwietert) of een verzwegen rol in

de Surinaamse Bouterse-kliek, na diens Decembereercoup.

Slingergang

Nogmaals, ieders verleden kan en mag journalistiek onderzoeksterrein zijn. Was je ooit, jong en verblind door valse revolutieromantiek, een blauwe maandag maoïstisch activist, maar hoop je nu, inmiddels de parlementaire democratie een warm hart toedragend, dat de partij die je tegenwoordig aanhangt ook eens tot een bedaagde centrum-coalitie toetreedt? Erg? Nee, toch? Er is dus ook niets ergs aan het openbaar zijn of maken van de slingergang in de historie van je politieke opvattingen. Ineens bedenk ik dat Pim Fortuyn, zou hij nog hebben geleefd, zich nu vast had moeten verantwoorden voor zijn

marksisties-leninistische opvattingen en zijn daarop geïnspireerde studentensyndicalisme: allemaal uit de jaren zeventig. Hij heette toen nog Fortuin, geloof ik.

Opwinding

Waar wel iets ernstig mis mee is, is de opwinding die zich van media en publiek meester maakt als, na het lichten van diens doopceel, blijkt dat een figuur van enige politieke naam ooit andere ideeën huldigde en zich daar nog voor inzette ook. Prompt wordt hem, op agressief verwijtende toon nota bene, moreel de maat genomen: 'Aha, ontmaskerd!'.

Die opwinding blijkt zo sterk dat de ontmaskerden niet gewoon durven zeggen: 'Ja, zo dacht ik er toen over, in mijn jeugdige bevolgenheid niet gehinderd door redelijkheid en kennis van zaken. Terugkijkend moet ik er zelf eigenlijk om lachen. Maar goed, het verstand komt met de jaren. Wat zegt u, heb ik ook een verfbommetje naar een politiewagen gegooid? Staat dat op een foto? Dat had ik behoren te doen, natuurlijk, maar mag ik een afdruk om aan mijn kleinkinderen te laten zien?'.

In plaats daarvan gedraai, halve ontkenningen en gaten in het geheugen voorwenden, vanwege angst voor de politieke gevolgen van imagoschade. Die angst lijkt nog gerechtvaardigd ook, want de schuimkloppers staan bij voorbaat al op volle kracht.

Bijltesdag

De vraag is waar al die opwinding vandaan komt: is het frustratie, opgekropt toen de linkse kerk nog de hegemonie op het speelveld van het morele gelijk leek te hebben? Het zou kunnen, want het lijken steeds linksgeïnspireerde opvattingen en daden uit de late jaren

zeventig en de jaren tachtig die aan de kaak moeten worden gesteld. Dat merkt nu zelfs Rita Verdonk. Of is die opwinding een bijproduct van de antipolitieke sentimenten die zich sinds Leefbaar Nederland zo sterk zijn gaan manifesteren: 'Zie je wel, alle politici zijn draaikonten met mouwen vol oude apen en kasten met skeletten!'. Ik ben geneigd te denken dat beide verklaringen opgeld doen. Natuurlijk vind ook ik het grappig en/of interessant te horen dat Verdonk ooit PSP-lid was (of aspirant-lid, of half- of kwartlid), dat de minister van Defensie net als ik blij was niet in dienst te hoeven, dat Wijnand Duyvendak wel erg ver ging met zijn activisme, dat Dion Graus zijn rekeningen niet betaalde, dat Joseph Luns ooit gevaarlijk dicht langs de NSB schuurde, en dat Charles Schwietert zichzelf een doctoraalbul verleende. Elk geval moet echter op zijn eigen gebrek aan mérites worden beoordeeld; sommige met een lach (sarcasme toegestaan), sommige met verontwaardiging en overwegen van consequenties, de meeste met schouderophalen, maar geen enkel met de hypocriete opwinding van een bijltjesdag.

Maatschappijleer kende in de jaren zeventig en tachtig zo zijn eigen platte romantiek van wereldverbeterend, geitenwollensokken-activisme. Vandaar dat de redactie besloot de eigen doopceel alvast te lichten, voordat eventueel mocht blijken dat *Maatschappij en Politiek* zich tijdens Mao's Culturele Revolutie een sponsorbijdrage uit Peking liet betalen. ■

De redactie ontmaskerd

Hans van der Heijde (hoofdredeacteur)

'Ik ben van 1954, dus ik heb de leeftijd. Ik studeerde weliswaar Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam toen de hoofdstad een kraakparadijs was en de Nieuwmarkt en Vietnam slagvelden waren, maar mijn activisme heeft zich altijd beperkt tot het af en toe meelopen in vreedzame demonstraties. Ik heb geen steen of verfbom gegooid en nog geen poppenhuis gekraakt, maar ben daar niet trots op. Onder mijn vrienden zaten ook PSP'ers, CPN'ers en VVD'ers, maar zelf stemde ik PvdA (daar ben ik sedert eind jaren zeventig ook lid van) en, in de gemeente waar ik stond ingeschreven, bij gemeenteraadsverkiezingen destijds vaak een lokaal partijtje met ideologische wortels in Provo. Ik zou in de grote demonstratie tegen de kruisraketten hebben meegelopen, ware het niet dat ik toen met een gipsbeen in twee stoelen geparkeerd zat. Geen militaire dienst, want goddank afgekeurd wegens een slechte rug.'

Wolter Blankert

'De boot van de revolutie heb ik steeds gemist. Mijn doctoraalexamen legde ik af in mei 1968 in een

donkerblauw pak, een verzetsdaad van betekenis omdat een jacquet werd verwacht. Vanuit Utrecht, waar niets aan de hand was, gingen we af en toe naar gemakkelijke opstootjes in Amsterdam kijken. De politie joeg met leren zwepen achter joelende jeugd aan. Beide partijen toonden een grote inzet en beleefden er veel plezier aan, evenals het publiek. Daarna gaf ik les aan een Utrechtse school waar een bedagde rust heerste. Henk Westbroek was daar een aardige leerling. Ik had er mijn hielen nog niet gelicht, of de revolutie brak er los, naar ik begreep onder leiding van de genoemde Henk. De school werd bezet en door de politie ontruimd, las ik in de krant, waarbij ik natuurlijk betreurde die prachtschool te vroeg te hebben verlaten. Daarna werkte ik op de Antillen, dit maal juist te laat om ooggetuige te zijn van het afbranden van de oude binnenstad, die door een dolzinnige dronken menigte was aangestoken. Toen ik er arriveerde had de aanvankelijke schaamte hiervoor al voor een in revolutie gedrenkte mythe plaatsgemaakt.

Terug in Nederland had de kraakbeweging net zijn orgastisch hoogtepunt bereikt, met heuse veldslagen vol stenengooierij. Het was een

laatste kans om een revolutionaire carrière op te bouwen, maar ik was toen inmiddels in het bezit van een eigen woning. O ja, destijds heb ik altijd PSP gestemd. Tot het moment dat daar een vrouw lijsttrekker werd; je moet je grenzen stellen.'

Gerard van Rossum

'Wat mijn actieverleden betreft had ik gemakkelijk minister kunnen worden, zonder politieke lijken in de kast. Mijn eerste en enige rebelse daad was het misbruiken van het vertrouwen van mijn hospita. Dat zat zo. De Tweede Kamerverkiezingen van 1967 waren mijn debuut als kiezer. Mijn verhinderde hospita had mij gemachtigd voor haar te stemmen: 'U weet wel op wie, want u bent toch ook katholiek?'. Achter het gordijntje bracht ik twee stemmen uit op de PSP, waardoor de KVP acht zetels verloor. Later heb ik steeds PvdA gestemd, behalve de laatste keer, toen ik berouwvol op het christendemocratische nest van ouders en hospita terugkeerde.

Wel ben ik in 1980 naar Wijnand Duyvendak in de Vondelstraat wezen kijken en een jaar later liep ik met heel Nederland mee tegen de kernwapens, want intussen was ik vader geworden, dus bezorgd over de toekomst.'

Lieke Meijs

'Vanuit het brave katholieke zuiden belandde ik als sociologiestudent in 1969 in de *aksie*-stad Nijmegen. Ons instituut werd bijna onmiddellijk bezet. Wij eisten marxistische sociologie, meer inspraak op de univer-

siteit, en een Derde Wereldcentrum. 'Dodewaard moest dicht' werd een volgend speerpunt. We verenigden ons in democratische basisgroepen, bezetten de invalswegen en fietsen in één moeite door naar Kalkar, alwaar boer Maas zijn weiland tegenover de snelle kweekreactor voor massale demonstraties beschikbaar stelde. Kalkar ging dicht.

Als vrouwen hadden we ook nog onze eigen aksies: de seksbioscoop werd geboycot, we liepen in de hek-sennacht mee voor een veilige straat, gingen naar de vrouwenboekwinkel *De Feeks* en naar het vrouwencafé. In landelijke demonstraties liepen we mee tegen de oorlog in Vietnam, tegen de kruisraketten, tegen razzia's tegen buitenlanders en tegen het verbod van muziek op straat (!!!). We verveelden ons nooit.

De meest heftige aksie was tegen de Nijmeegse Pierson-parkeergarage (zie foto) waar de mobiele eenheid, die Rita Verdonk nog zo vriendelijk de hand reikte, ons met traangas bestookte. Toen was het echt oorlog. De parkeergarage is er nooit gekomen.

Aan deze stroom van aksievoeren kwam een einde door mijn kinderen. Toen ik me, op zoek naar een

verantwoorde invulling van mijn vrije maanden opfrisverlof op school, bij Greenpeace wilde aanmelden om met rubberboten de zee op te gaan, maakten ze mij in niet mis te verstaan termen duidelijk dat ik daar echt te oud voor was.'

Radboud Burgsma

'In mijn kast is geen skelet of zelfs maar een botje activisme te vinden. Brandschoon. Niet dat ik alle sporen heb gewist. Mijn interesse lag in de jaren tachtig en negentig op een geheel ander gebied. Ik zat in de *metal* en dan niet die softe, maar de keiharde *Thrash-metal*, en eerlijk gezegd ben ik die fase nog steeds niet ontgroeid. Ik bracht mijn tiener- en latere jonge jaren door in oefenruimten, jeugdthonken of op mijn kamer, altijd met een gitaar in

mijn handen. Ik ben er echt een van de *patatgeneratie*: ik had niets te klagen en niets te zeuren en ik hoefde al helemaal niet voor mijn vrijheden te strijden. Alles was bespreekbaar, maar juist daarom hoefde niets te worden besproken. De kwesties van kernwapens, kernenergie, aids, fosfaten in het

milieu, de Koude Oorlog en het vandalisme probleem domineerden het *Journal* en vonden af en toe hun weg naar de teksten van de nummers van mijn band. Ik weet nog dat mijn vader - toen gemeenteraadslid - in een bus vol generatiegenoten met spandoeken naar Amsterdam afreisde om tegen de kernwapens te demonstreren. Ik kon niet mee, ik moest oefenen met de band.'

Anqie ter Welle

'Ik ben van de jaren-tachtiggeneratie; in die tijd had ik mijn actieverleden moeten opbouwen om daar nu verantwoording over af te kunnen leggen. Mijn generatie was echter de *patatgeneratie*, slechts geïnteresseerd in materiële zaken en niet of nauwelijks begaan met de toestand in de wereld. Eerdere generaties vol wereldverbeteraars keken toen al op ons neer. Terecht, zo zal ook weer blijken uit deze tekst waarin ik probeer publiekelijk in het reine met mijn verleden te komen.

De eerste zes jaar van het decennium bracht ik door op mijn middelbare school in Almelo. Ik volgde mijn lessen, spijbelde weinig, ging op vrijdagmiddag naar het scholierencafé *De Tapperij*, rookte af en toe stiekem een sigaret, toupeerde mijn haar, gebruikte knalblauwe mascara, begon aan en stopte met Latijn en Grieks (dat scheelde tien lesuren in de week!), bezocht hockeyfeesten, hoewel ik zelf niet hockeyde, en danste op slechte disco- en betere *deprimuziek*. Ik heb gedemonstreerd tegen de kruisraketten, maar niet tegen kernenergie. Dat lag thuis te gevoelig. Mijn vader werkte namelijk bij UCN (Ultra Centrifuge Nederland) in Almelo. Ondertussen droomde ik van studeren in Amsterdam, hetgeen ik in 1986 daadwerkelijk ging doen. Politicologie, aan de Universiteit van Amsterdam bovendien. Toch veranderde er niet zo veel. Ik volgde mijn colleges, spijbelde iets vaker, ging regelmatig naar het café, rookte vaker dan af en toe, stopte wel met touperen en de blauwe mascara. Ik heb gedemonstreerd tegen de basisbeurs en alle andere slechte plannen van minister Deetman, die ik me nu al niet meer kan herinneren.'

Overtreding van onrechtvaardige wetten

Ter herinnering: burgerlijke ongehoorzaamheid

HANS VAN DER HEIJDE

Dat de laatste tijd met veel belangstelling naar in het verleden tentoongespreide burgerlijke ongehoorzaamheid van politici wordt gekeken, wil niet zeggen dat overtreding van (onrechtvaardige) wetten alleen van deze tijd is. Dit artikel geeft weer wat volgens Kees Schuyt en Martin Luther King onder burgerlijke ongehoorzaamheid werd en wordt verstaan.

Burgerlijke ongehoorzaamheid, vergis ik me, of is op dat begrip de laatste 25 jaar een dikke laag stof neergedaald? De opwinding over de skeletten uit de jaren zeventig en tachtig, ontdekt in de kasten van politici - in een eerder leven bekeerlingen tot het linkse actiedom - concentreert zich op wets-overtredingen waaraan zij zich toen schuldig maakten. De wet overtreden, en daar nooit verantwoording voor hebben hoeven afleggen! Schande! In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw werden dergelijke wets-overtredingen mede beoordeeld in het perspectief van burgerlijke ongehoorzaamheid. Vielen ze min of meer binnen dat perspectief, dan maakte het

gezag niet zo veel haast met vervolging of liet het er zelfs maar helemaal bij. Was dat laks?

Sektarisme

Kritisch terugkijkend kan worden vastgesteld dat een deel van de activisten soms veel te ver ging en enige tijd gevaarlijk dicht in de buurt kwam van gewelddadig, ondergronds sektarisme. De morele criteria, waaraan moest worden voldaan om burgerlijke ongehoorzaamheid tot aanvaardbaar actiemiddel te maken, werd daarbij veelal aan de sektarische laars gelapt. Bij dat kritische terugkijken moet oordeelsvorming echter niet worden losgekoppeld van noties van burger-

lijke ongehoorzaamheid en de bijbehorende morele en andere criteria; hetgeen de Barbertje-moet-alsnog-hangen-schreeuwers van nu geheel lijken te negeren.

Wat toen wel gebeurde - criteria voor burgerlijke ongehoorzaamheid betrekken bij oordelen over de maatschappelijke aanvaardbaarheid van wetsovertreding - lijkt nu *not done*; zelfs niet met terugwerkende kracht. Zie ter illustratie daarvan de pittige polemiek die Afshin Ellian en Kees Schuyt in *NRC Handelsblad* voer(d)en.

Martin Luther King

Tijdloos

Burgerlijke ongehoorzaamheid mag nu dan tamelijk verstoofd zijn geraakt, dat is tijdelijk. Burgerlijke ongehoorzaamheid is namelijk van alle tijden. In autoritaire politieke stelsels is vrijwel elke vorm van oppositie immers een wetsovertreding. Ook democratische stelsels zijn zeer wel in staat onrecht-

vaardige wetten te produceren en te handhaven. Als tengevolge van de inertie van het politieke systeem, of van een sterke politieke positie van belangengroepen, die wetten niet vatbaar voor legale vormen van ondermijning blijken, dan zijn burgers, als ze het er niet bij willen laten, al snel op het middel van bewuste wetsovertreding aangewezen. Wanneer mag bij zulke overtredingen van burgerlijke ongehoorzaamheid worden gesproken? In zijn proefschrift uit 1972 somde Schuyt tien kenmerken op, die hij steeds in acties van burgerlijke ongehoorzaamheid zag weerkeren:

1. De handeling is illegaal.
2. De handeling is gewetensvol.
3. Er is een betekenisverband tussen de bekritiseerde wet en de gekozen handeling.
4. De handeling is weloverwogen.
5. De handeling geschiedt openlijk.
6. Men werkt vrijwillig mee aan arrestatie en strafrechtelijke vervolging.
7. Men aanvaardt het risico van straf.
8. Men heeft tevoren legale middelen gebruikt.
9. Men handelt principieel gewelddoos.
10. De rechten van anderen worden zoveel mogelijk geëerbiedigd.

Al deze kenmerken zijn voor discussie vatbaar, dat mag duidelijk zijn. Wat echter altijd centraal moet staan is een duidelijk onderscheid met wetsovertredingen die op grond van puur eigenbelang worden gepleegd. Deze lijst is overigens afkomstig uit het slotessay van Schuyts bundel *Steunberen van de samenleving*, getiteld: 'Sophocles' Antigone: prototype van burgerlijke ongehoorzaamheid?'. Die titel beklemtoont nog eens dat burger-

lijke ongehoorzaamheid inderdaad van alle tijden is.

Die tien kenmerken kunnen worden vertaald tot criteria om te bepalen of een actie als burgerlijke ongehoorzaamheid moet worden gezien. De voornaamste criteria biedt echter natuurlijk de wet waartegen dat actiemiddel is gericht. Het draait immers om de vragen of die wet onrechtvaardig is, dan wel in zijn maatschappelijke uitwerking tot onrechtvaardigheid leidt, en of legale oppositie daartegen inderdaad vruchteloos is gebleken.

Martin Luther King

Vanuit strikt legalistisch-democratisch oogpunt gereedeneerd lijken dat op het eerste gezicht onzinnige vragen. In democratische stelsels zijn wetten immers uitkomsten van algemeen, nu juist op grond van hun democratische rechtvaardigheid, aanvaarde procedures van politieke besluitvorming; en indien dergelijke wettelijke uitkomsten al als onrechtvaardig kunnen worden beschouwd, dan zijn illegale actiemiddelen even zovele aantastingen van die rechtvaardig geachte procedure van besluitvorming.

Een tekst die dit dilemma zowel helder verwoordt als oplost is *Letter from Birmingham Jail*, die Martin Luther King in 1963 schreef.¹ Deze brief, gericht aan blanke dominees in Birmingham, Alabama, schreef hij in de cel, waarin hij vastzat na zijn arrestatie tijdens een protestdemonstratie in diezelfde stad. In Birmingham vocht de zwarte bevolking een lange heftige strijd tegen segregatiewetten uit. Na zijn vaststelling dat de zwarte bevolking van Alabama geen ander middel restte dan de boycot van ondernemingen en instellingen die segregerden en het demonstratieverbod te negeren, zegt King dat aan een der-

gelijke beslissing vier stappen vooraf moeten gaan (en ook zijn gegaan): (i) het leveren van het feitelijke bewijs van onrechtvaardigheid van de wetten in kwestie, (ii) overleg en onderhandelen met het wettelijk gezag, (iii) *self-purification*, jezelf zuiveren van alles wat zweemt naar direct en puur eigenbelang (Schuyts gewetensvolheid) en (iv) directe actie ondernemen.

Waarna King korte metten maakt met het idee dat wetten die het product van als rechtvaardig aanvaarde procedures van besluitvorming zijn, juist daarom niet onrechtvaardig kunnen zijn: 'elke wet die de menselijke waardigheid en persoonlijkheid neerhaalt is onrechtvaardig'. Om het nog sterker uit te drukken citeert hij Augustinus: 'Een onrechtvaardige wet is helemaal geen wet'. Daarmee is meteen de angel gehaald uit het verwijt dat hij wetten met illegale acties zou bestrijden. Als een onrechtvaardige wet helemaal geen wet is, dan valt er immers ook niet veel te overtreden.

Ter vergelijking roept King vervolgens de rassenwetten van Adolf Hitler in herinnering, maar dat blijft in dit artikel onbesproken. Daar zijn Ellian en Schuyt al over aan het ruziën. ■

Noot

1. *Letter from Birmingham Jail* van Martin Luther King is niet alleen een document dat van monumentale waarde is (elke Amerikaanse geschiedenis-in-documenten heeft hem opgenomen), ook havo-5- en vwo-5/6-leerlingen kunnen de tekst goed aan. Leg die samen met uw collega Engels aan ze voor, toon de opname van Kings even monumentale *I have a dream*-speech, verzorg een mooie les over de burgerrechtenstrijd in de Verenigde Staten en kom later nog eens terug op de kwestie van burgerlijke ongehoorzaamheid bij uw behandeling van de grondrechten, de rechtsstaat en politieke participatie.

Foto: Koen van Rossum

Immateriële producten

Zowel bij ABN-AMRO als bij Fortis sierde een portret van Koning Willem I de directiekamer, want beider moederbedrijven, de Nederlandsche Handel-Maatschappij en de Société Générale, zijn door onze koning-koopman opgericht. Even waren ze bij elkaar, nu zijn ze weer apart, net zoals het de Noordelijke en de

Zuidelijke Nederlanden verging. Dit weetje moest er even uit. Wees gerust, de rest van de column bestaat weer geheel uit meningen.

De kredietcrisis is ontstaan doordat banken producten begonnen te verkopen waarvan ze zelf niet begrepen wat ze inhielden. Zelfs het begrip was nieuw: *financiële producten*, veel abstracter kan zo'n hard materieel woord als *product* niet worden. Of toch wel?

Laten we eens nagaan welke andere sectoren dan de financiële dit neoliberale woordgebruik het eerst enthousiast omarmden. Grote verrassing! Het waren de meest immateriële sectoren van de economie: welzijn en onderwijs. Juist zij bleken grote behoefte te hebben aan robuuste beschrijvingen van het ongrijpbare gebeuren binnen hun muren. Een stuk duidelijkheid, productiviteit, procesmanagement, afrekenen op resultaten, rapportage.

Welk product levert welzijn eigenlijk? Dat er een jongere uit de gevangenis blijft? Dat de mensen gelukkig zijn? Dat er een buurthuis komt, met gesalarieerde werkers voor elke specifieke doelgroep? Of zijn die buurthuizen en die werkers zelf het *product*?

En het onderwijs, wat is daarvan het product? Een diploma, een goed opgeleide beroepsbevolking, tuig van de straat houden, lezen en schrijven, inburgering, gelukkige kinderen, oefenen met uitgestelde behoeftebevrediging? Elke maatschappelijke onrusthype legt weer een nieuwe claim op het onderwijs, eist het zoveelste *product*. Respect? Omgangsvormen? Hogere cultuuroverdracht? Vaklui? Moeten we dan maar van het kapitalisme af? In het onderwijs wel, maar alsjeblieft niet in de economie, want daar is het superieur gebleken aan alle andere ooit bloedig opgelegde systemen. Als we er maar rekening mee houden en er niet van schrikken dat het kapitalisme luchtballen creëert die periodiek leeglopen. Op dit moment beleven we het ontluichten van de bel *financiële producten*, zoals zeven jaar geleden de technologiebel en over weer zeven jaar de huizenbel of de pensioenbel.

Het kapitalisme komt voort uit het calvinisme, dat weten we al sinds Max Weber. Deze Bijbelse zevenjaarscyclus is er het zoveelste bewijs van.

Grom

Een reactie van professor Jelle Jolles

Brein jongeren ongeschikt voor Studiehuis? (2)

In het juninummer van *Maatschappij & Politiek* ging Lieke Meijs in het artikel 'Brein jongeren ongeschikt voor het Studiehuis', in op wetenschappelijk onderzoek op het gebied van neuro- en cognitieve wetenschappen, zoals verwoord door de Maastrichtse hoogleraar Jelle Jolles.¹

Meijs onderschrijft de conclusie van de professor dat leerlingen niet met zeer open opdrachten moeten worden opgezadeld. De neurowetenschappers onderbouwen dit vanuit de ontdekking van bepaalde onderdelen van de voorste hersendelen (plannings- en controlefuncties) die zich mogelijk pas later ontwikkelen. Meijs onderbouwt dit vanuit onderwijskundige principes, waarbij een opbouw van meer naar minder docentgestuurde opdrachten efficiënter is. De conclusie dat jongeren ongeschikt voor het Studiehuis zijn, deelt Lieke Meijs niet. Wel zou het voordelen hebben als klassen naar vroegrijpe en minder vroegrijpe leerlingen worden ingedeeld. Professor Jolles las het artikel en gaf de volgende reactie.

Jelle Jolles: 'Fijn dat er in *Maatschappij & Politiek* door middel van dit artikel op een genuanceerde wijze aan de discussie tussen cognitiewetenschappen en onderwijs wordt bijgedragen. Graag wil ik nog enkele nuancerings in het artikel aanbrenge.

Ontwikkelingstempo van jongeren verschilt

Ik ben niet tegen de in het Studiehuis gestelde doelen. Het is van groot belang dat kinderen worden gestimuleerd om zo zelfstandig mogelijk te gaan werken, om ervaring daarin op

te doen. Er zijn jeugdigen voor wie het prima werkt, en die er meer door worden uitgedaagd dan door andere vormen van werken. Ik ben er echter tegen als *algemene panacee*: er zijn jeugdigen die nog niet ver genoeg zijn en die achterop raken omdat ze nog te weinig eigen structuur hebben om op zinnvolle wijze met dergelijke opdrachten bezig te gaan. Er is namelijk sprake van een grote individuele variabiliteit in de cognitieve ontwikkeling die met individuele patronen in hersenontwikkeling samenhangt. De context - de rol die omgeving (leraren, de school, vriendjes, de ouders en cultuur) speelt - is van groot belang hierin. Ik ben er op tegen om van alle havo/vwo-leerlingen hetzelfde niveau op hetzelfde moment te eisen in de ontwikkeling ten aanzien van plannings- en controlefuncties, bijvoorbeeld in het leerproces uitmondend in een profielwerkstuk. Het is van groot belang om voor ogen te houden dat er kinderen en jongeren zijn die volgens een ander tempo ontwikkelen, maar wel degelijk dezelfde *talenten* hebben als snel ontwikkelende leerlingen: 'Een traag groeiende boom kan zich uiteindelijk tot de hoogste boom ontwikkelen'!

Docent moet brein prikkelen

De conclusie die Lieke Meijs trekt uit mijn uitspraak "dat het mooiste is als onderwijs geheel bij de natuurlijke ontwikkeling en rijping van het brein aansluit", namelijk dat men leerlingen pas onderzoek zou moeten laten doen als het brein eraan toe is, is onjuist.

Het brein ontwikkelt zich - zeker in de fase van de adolescentie - in relatie tot zinnvolle prikkels uit de omgeving. Het brein is hierbij de afhankelijke variabele. Mijn visie is dan ook niet dat men passief moet wachten tot het brein zover is, maar dat de omge-

Professor Jelle Jolles

ving (school, de ouders) de condities moeten scheppen waarin het brein optimaal tot ontwikkeling wordt gestimuleerd. Kennis uit de cognitieve neurowetenschappen en over het brein laat zien dat het brein plastisch is en zich tot op hogere leeftijd, in reactie op de omgeving, blijft ontwikkelen. Sommige hersendelen gaan zich pas ontwikkelen wanneer andere al geheel klaar zijn. Bepaalde hersennetwerken ontwikkelen en rijpen pas ver in de adolescentie. Hiermee wordt de mythe ontkracht dat kinderen juist in hun eerste levensjaren zoveel mogelijk aan leerervaringen moeten worden blootgesteld, opdat zij zich optimaal ontwikkelen. Waarschijnlijk zijn de hersenen in vroege fasen nog helemaal niet *rijp* genoeg om te kunnen beslissen wat zinvolle en wat geen zinvolle kennis of ervaringen zijn. Het zijn waarschijnlijk de prikkels uit de omgeving of het beroep dat op de cellen wordt gedaan, die bepalen hoe de cellen uitgroeien en functioneel rijpen. De eisen die aan het ontwikkelende kind worden gesteld, bepalen derhalve mede de functionele ontwik-

keling van het brein. Ook is de hersenontwikkeling niet uniform. Weliswaar lijkt de volgorde waarin hersenonderdelen rijpen, steeds dezelfde te zijn, maar de periode dat verschillende kinderen (jongens en meisjes, cultuurgroepen) in de verschillende fasen doorbrengen is sterk verschillend, onafhankelijk van de intelligentie en de *talenten* die zij in potentie bezitten.

Wetenschap heeft onderwijs al wel wat te bieden

De wetenschap biedt momenteel al wel veel algemene inzichten, maar nog niet veel direct toepasbare producten. Graag maak ik van de gelegenheid gebruik docenten Maatschappijleer nog een aantal kernen voor een verdere dialoog en enkele relevante punten voor de invulling van de onderwijspraktijk aan te reiken²:

- de adolescentie is een 'zoek- en evaluatiefase': stimuleer dat en rem het niet;
- hangen door adolescenten heeft een functie in de ontwikkeling van sociale cognities. Probeer dit soort aspecten van ontwikkeling te gebruiken in

plaats van te bestrijden;

- de taal en in het bijzonder *hogere taalfuncties* zijn bijzonder belangrijk. Zij kunnen ook worden gebruikt voor de ontwikkeling van het denken, van het categoriseren;
 - stimuleer de actieve recapitulatie, het expliciteren van handelingen en doelen in de vorm van taal. Laat het kind meer herformuleren;
 - sluit aan op de eigen spontaan gebruikte strategie, maar probeer ook andere strategieën te leren;
 - sluit aan bij spontaan gebruikte compensatie- en *coping*-mechanismen en laat andere, mogelijk efficiëntere strategieën ontdekken en gebruiken;
 - leer scenario's aan, stimuleer actief de planning en gedragsorganisatie;
 - attendeer op zelfevaluatie en sociale monitoring en het belang daarvan. Daarmee kan zelfsturing worden verbeterd, alsmede het maken van keuzen;
 - leer te leren, leer de metacognitie en leer onderscheiden tussen kennis, vaardigheid en attitude/beleving.
- Tot slot *ontwikkel de leraar*. Kwaliteitsverhoging van de leraar is een doelmatige en kosteneffectieve methode om het onderwijs te innoveren.' ■

Prof. J. Jolles

Brain & Behaviour Institute
Capaciteitsgroep Neuropsychologie
Universiteit Maastricht

Noten

1. Lieke Meijs, 'Brein jongeren ongeschikt voor Studiehuis', in: *Maatschappij & Politiek*, 39 (juni 2008), nr.4, pp.24-26.
2. Jolles, J., *Over 'brein en leren' in relatie tot onderwijsontwikkeling*. Een schriftelijke weergave van een lezing gehouden op het 'Platform Brein en Leren', Ministerie van OCW, 2 juni 2006, te downloaden van internetpagina www.jellejolles.nl.

Dromen, lasergamen en wokken

ANIQUE TER WELLE

Dit schooljaar is Anique ter Welle elke maandag bezig met een project in het kader van *Edutainment*. Hoewel de naam *Edutainment* bij haar niet direct warme gevoelens oproept, is zij wel enthousiast over het project. Een jaar lang zijn potentiële *drop-outs* van vmbo-basisniveau en lager bezig met het gezamenlijk bedenken, organiseren en uitvoeren van een productie.

Potentiële *drop-outs* zijn leerlingen die zonder diploma het onderwijs dreigen te verlaten. Het doel van het project is deze leerlingen een positieve ervaring te laten opdoen door hen deel te laten nemen aan een project waarvoor ze zelf medeverantwoordelijk zijn, waarin ze met anderen samenwerken en leren om op elkaar te vertrouwen en door te zetten bij tegenslag. Het project kan van alles zijn: toneel, het verzorgen van een warme maaltijd voor daklozen, het organiseren van een hardlooptwedstrijd, muziek of een inzamelactie voor straatkinderen in Marokko.

Het zelfbeeld van deze leerlingen zal na afloop van het project positiever zijn. Ze hebben dan ervaren dat er ook dingen zijn die ze wel kunnen. Hoe treurig ook, veel van deze leerlingen hebben dat tot nu toe nog weinig of zelfs helemaal niet ervaren. De verwachting is dat dit project ertoe zal bijdragen dat deze leerlingen meer gemotiveerd zullen raken om een diploma te halen.

Coach

De projecten in het kader van *Edutainment* lopen al een aantal jaren in Amsterdam (de gemeente Amsterdam

draagt zorg voor de financieringen ervan). De projecten vinden plaats op scholen met relatief veel *drop-outs* en in buurthuizen. In het laatste geval worden de jongeren letterlijk van de straat geplukt.

In het project dat ik samen met een collega doe, zijn we met een soort generale repetitie begonnen. De leerlingen hebben samen een uitje georganiseerd. Dit uitstapje is zelf bedacht en zo veel mogelijk zelf geregeld. Onze rol is die van coach. Dat betekent in de praktijk dat voortdurend moet worden gezocht naar de juiste balans tussen sturen en je er niet mee bemoeien; dat kan voor docenten best lastig zijn.

Droom

Onze leerlingen kozen als uitje voor *lasergamen* en zelf wokken. Nu had ik nog nooit een spelletje *lasergame* gespeeld en het leek me verschrikkelijk, maar dat is dus een moment dat een coach zich er niet mee moet bemoeien. Tijdens het uitstapje hebben de leerlingen ook aan het grote project gewerkt. Dat project begint bij een persoonlijke droom: 'Wat is je droom en wat heb je er voor nodig om die droom te bereiken?'. De dromen liepen uiteen van trouwen, een scooter kopen, werken als politie-inspecteur tot deelname aan de Olympische Spelen (overigens is deze laatste droom niet zo moeilijk te realiseren: de betreffende leerling was het weekend daarvoor Nederlands jeugdkampioen op de 100 meter sprint geworden). Uit deze individuele dromen moeten de leerlingen tot één gezamenlijke droom komen die ze in het betreffende schooljaar kunnen verwezenlijken. De productie is een eerste stap op weg naar de verwezenlijking van hun droom.

Verantwoordelijkheid

Heeft dit project zin? Wolter Blankert schreef in het septembernummer van *Maatschappij & Politiek* naar aanleiding van zijn studiebezoek aan Marokko een artikel.¹ Daarin staat de alinea: 'Het valt te betwijfelen of een verhoging van de leerplichtige leeftijd en de gigantische inspanningen om probleemleerlingen "bij de les te houden" (waarmee de eigen verantwoordelijkheid achter de horizon verdwijnt) gunstig voor het leerproces zijn'. Hij vergelijkt de Nederlandse situatie met die in Marokko, waar jongeren soms ook hun toekomst te grabbel dreigen te gooien door niet naar school te gaan. In Marokko is er echter niemand die achter ze aan loopt om ze te redden, dus zullen ze dat (noodgedwongen) uiteindelijk zelf moeten doen. Ze zullen naar school gaan om te voorkomen dat ze in een uitzichtloze situatie raken. In Nederland weten jongeren dat anderen zich voor hen zullen inzetten en zullen ze hun eigen verantwoordelijkheid niet voelen en dus ook niet nemen.

Trots

We zijn echter niet in Marokko maar in Nederland, waar deze jongeren onder heel andere omstandigheden opgroeien. Niet naar school gaan leidt tot hangen op straat en een afkeer van de Nederlandse samenleving, met alle gevolgen van dien. Dat jongeren ook hun eigen verantwoordelijkheid hebben is duidelijk. Alleen, dat moeten ze wel leren. Wij werken in ons project met leerlingen die cognitief niet sterk zijn, die uit gezinnen komen waar tegelijkertijd verschillende problemen spelen, waar het ouders ontbreekt aan een volledig zicht op het Nederlandse onderwijssysteem of de Nederlandse samenleving in brede zin. Tijdens het

organiseren van het uitje viel me op hoe moeilijk het voor deze leerlingen vaak is om verantwoordelijkheid te nemen, al is het maar voor iets kleins als het maken van een dagprogramma of het reserveren van een locatie. Verder heb ik gemerkt hoe trots leerlingen zijn als ze dat wel hebben gedaan en

worden geholpen om in de toekomst zichzelf beter te kunnen redden. Voor mij is dat vooralsnog reden genoeg om op een maandagmiddag in september, ergens in een kelder in Amsterdam, als een echte *Rambo* op ze te schieten. ■

als het ook gelukt is. Daarop moet worden voortgebouwd. Het gaat om vaardigheden die nodig zijn bij een eventuele vervolgopleiding of toekomstige baan; op welk niveau dan ook. Ik heb niet de illusie dat al deze leerlingen zullen worden gered. Wel verwacht ik dat een aantal jongeren kan

Noot

1. Wolter Blankert, 'Liever tickets dan een cursusfeest', in: *Maatschappij & Politiek*, 39 (september 2008), nr.5, pp.20-21.

Actualiteit in de les

Docenten worden gevormd door de docenten die ze zelf hebben gehad. Van mijn zesjarige middelbareschoolcarrière heb ik drie jaar Maatschappijleer gehad. Wat mij van deze lessen het meeste is bijgebleven, is de bespreking van de actualiteit waarmee de docent de les begon. Dat zal er wel mee hebben te maken dat je een gezellig gesprek met je docent beter onthoudt dan een oefening uit het boek. Maar er is nog een andere reden. Bij mij thuis bestond de actualiteit niet. Mijn ouders keken nooit naar het *Journal* en ook van een krant kan ik mij niets herinneren. De korte, informele klassengesprekken tijdens Maatschappijleer hebben mij op weg geholpen om het nieuws te gaan volgen. Ten eerste omdat ik dat, door meer achtergrondinformatie, beter ging begrijpen. Ten tweede, wellicht minder nobel, omdat ik om te scoren in de les ook wel eens een actualiteit wilde aandragen.

Nu ik zelf docent Maatschappijleer ben, probeer ik in mijn lessen de actualiteit een grote rol te laten spelen. Zoals mijn docent mij op weg heeft geholpen, wil ik nu mijn leerlingen leiden. Dat vergt in het vmbo wel wat meer dan een informeel klassengesprek, dat bij mij steevast op een conversatie tussen mij en twee leerlingen uitdraaide, terwijl de andere vijftien leerlingen zich met andere dingen bezighielden. Daarom heb ik dat het afgelopen jaar anders aangepakt.

Nieuwsdossier

Ten eerste laat ik leerlingen een nieuwsdossier bijhouden. Dit kan gedurende een bepaalde periode (bijvoorbeeld bij het thema Massamedia), of gedurende het hele jaar. Stel van te voren eisen vast waar het dossier aan moet voldoen. Denk hierbij aan soorten media die het dossier moet bevatten (krantenberichten, internetberichten en korte verslagen van nieuwsuitzendingen en dergelijke), maar ook aan soorten nieuws (onderscheidt regionale en nationale nieuwsberichten, shownieuws, sportnieuws en economisch nieuws). Laat tot slot leerlingen cartoons of spotprenten toevoegen.

Keek op de week

Ten tweede laat ik elke les een leerling zijn nieuws van de week presenteren. Deze opdracht heb ik *Keek op de week* genoemd, maar helaas kon geen enkele leerling die titel plaatsen. Belangrijk hierbij is dat je de andere leerlingen actief laat luisteren. Dat kan door leerlingen het gepresenteerde nieuws te laten beschrijven en deze beschrijving in te laten leveren. Veel leuker is het evenwel om leerlingen over het vertelde nieuws een cartoon, spotprent of strip te laten tekenen en de parels (en die zijn er zeker!) in het lokaal op te hangen.

Nieuwsquiz

Ten derde de nieuwsquiz. Deze quiz kan zowel door de docent (gebruik vooral veel plaatjes) als door de leerlingen worden samengesteld; het is overigens ook een goede *strafwerk*opdracht. Helemaal eenvoudig is het om de quiz van het internet te halen en te kopiëren. Op de internetpagina www.krantindeklas.nl

staat elke maand een mooie nieuwsquiz (zie 'Voortgezet onderwijs', in de linker menubalk). *Krant in de Klas* is overigens niet alleen mijn bondgenoot inzake de nieuwsquiz. Op deze internetpagina staat onder het kopje 'Lesopdrachten' veel goed materiaal dat leerlingen helpt wegwijs te raken in de nieuwsvoorziening door de dagbladen.

Krant

Het allerleukste is om leerlingen hun eigen nieuwsmedium te laten maken. Dit is vooral geschikt voor een zogeheten *Praktische Opdracht*. De opdracht kan ingewikkeld worden gemaakt door de klas over de vier media (radio, krant, televisie en internet) te verdelen en elke groep voor zijn medium een actualiteitenprogramma te laten maken. Eenvoudiger is het om leerlingen, in een of twee lessen, een krant te laten maken.

Christine Elout

Een eigen krant

Natuurlijk heb je wel eens in een krant gekeken. Misschien hebben je ouders een abonnement op een krant, bijvoorbeeld op *De Telegraaf* of *de Volkskrant*. Sinds kort zijn er ook gratis kranten, zoals *Metro* en *Spits*, die op stations worden uitgedeeld. Elke dag is er veel nieuws, maar een krant kan niet te dik worden. Daarom bepaalt een redactie wat er in de krant komt.

Opdracht

Voor deze opdracht vorm jij samen met een klasgenoot de redactie van een krant. Jullie gaan dus een eigen krant maken. Het is aan jullie om te bepalen hoe de krant heet, welk nieuws erin komt en hoe de opmaak eruit komt te zien. Met twee dingen moet je goed rekening houden: de hele pagina's moet worden gevuld én mensen moeten jullie krant willen lezen!

Inhoud

Minimale eisen aan de inhoud van de krant zijn:

- Een naam voor de krant.
- Een foto met zelfgeschreven onderschrift.
- Twee bestaande nieuwsberichten (knip deze bijvoorbeeld uit een krant).
- Twee nieuwsberichten die je zelf hebt geschreven.
- Een interview dat je zelf hebt afgenomen.
- Een cartoon.
- Een zelfgemaakte advertentie.
- Zorg voor variatie in je krant: bericht over zoveel mogelijk onderwerpen (economie, politiek, shownieuws, *games*, sport, opinie, enzovoorts).

Vorm

Minimale eisen aan de vorm van de krant zijn:

- De krant moet bestaan uit twee bladzijden: voor- en achterkant van een A3'tje.
- Overzichtelijke opmaak.
- Netjes.

Voorbeeld Puntenverdeling

Naam	0,5
Foto met onderschrift	1,0
	Foto: eigen foto of bestaande foto?
	Kwaliteit onderschrift.
Twee bestaande nieuwsberichten	2,0
Twee zelfgeschreven nieuwsberichten	2,0
Interview	1,0
Cartoon	1,0
	Bestaand of zelfgemaakt?
Advertentie	0,5
Variatie nieuwsberichten	1,0
	Per onderwerp 0,25
Vorm	1,0

Voor het leven leren wij

FELIX VAN VUGT

'Non scolae, sed vitae discimus' ofwel 'Voor het leven leren wij'. Deze beroemde uitspraak van de Romeinse wijsgeer Seneca vormt volgens de auteurs van de gelijknamige maatschappijleermethode het belangrijkste uitgangspunt voor het vak Maatschappijleer. Het vak moet, naast het geven van een inleiding tot de sociale wetenschappen, leerlingen tot democratische burgers opleiden.

Om deze doelstellingen te bereiken werd voor de methode *Seneca* een geheel andere aanpak gekozen dan bij andere methoden, zoals *Delphi* en *Thema's*. In plaats van de thematische benadering kiezen de auteurs van *Seneca* voor het werken met een centraal begrippenapparaat. Dit begrippenapparaat moet leerlingen inzicht in politieke processen geven. Uiteindelijk moet het leerlingen in staat stellen zelf beargumenteerde keuzen in het leven te maken en dus als democratisch burger te handelen.

De methode bestaat uit twee delen. In het eerste deel worden achtereenvolgens het begrippenapparaat, een simulatiespel en vier van de vijf centrale ordeningsvragen behandeld. Het tweede nog niet verschenen deel behandelt de laatste ordeningsvraag en gaat hiermee in op de bekende vier domeinen (Rechtsstaat, Parlementaire Democratie, Verzorgingsstaat en Pluriforme Samenleving).

Abc

In de eerste twee hoofdstukken van deel 1 wordt het *Abc van Seneca*, het begrippenapparaat, uiteengezet. De leerlingen leren werken met de centrale begrippen *maatschappelijk probleem*, *(politiek) debat*, *actor*, *waarde* en *belang*. Deze laatste drie begrippen vormen de bouwstenen van een analysemodel voor maatschappelijke problemen. In het politieke debat over maatschappelijke problemen gaat het om keuzen. Deze keuzen zijn gebaseerd op waarden en belangen. In het zogenaamde *waardenlogboek* maken leerlingen dit model persoonlijk door het ook op zichzelf toe te passen. Na een jaar Maatschappijleer moet de leerling kunnen zien hoe hij naar de samenleving kijkt, welke verklaring er voor zijn keuzen zijn en wat zijn mensbeeld en politieke voorkeur is.

Chaos

Nadat leerlingen zich dit *Abc* eigen hebben gemaakt, spelen ze in het derde hoofdstuk van deel 1 een simulatiespel over de opwarming van de aarde. Het doel van dit spel is te begrijpen dat een maatschappelijk probleem fundamenteel anders is dan een wiskundig probleem. Waar het laatste met de inzet van

Marco Veldman, Ton Olgers en Lennart Schra, **Seneca**, deel 1, Harderwijk 2008, ISBN 978-90-812923-1-3, 230 pagina's, prijs: € 21,25 (inclusief docentenhandleiding).

voldoende wiskundigen en voldoende tijd vrijwel zeker zal worden opgelost, zal dit voor het maatschappelijk probleem zeker niet gelden. Volgens de auteurs ervaren leerlingen door het simulatiespel hoe lastig het is om met verschillende actoren tot overeenstemming te komen en een maatschappelijk probleem op te lossen. Leerlingen gaan helemaal in het spel op en ervaren het spel vaak als chaotisch. De titel van het hoofdstuk 'Simulatie en chaos' is dan ook treffend gekozen.

De rest van het eerste deel van de methode is erop gericht om leerlingen orde in deze chaos te kunnen laten aanbrengen. Deze orde wordt aangebracht met behulp van vijf vragen:

1. Wie zijn de betrokken actoren?
2. Wat is de ideologische visie van de actor?
3. Waarover gaat de actuele politieke discussie?
4. Hoe wil de actor het probleem aanpakken?
5. Welke regels en wetten gelden er?

De eerste twee vragen gaan over de actoren en concentreren zich op het begrip *mensbeeld*. Met behulp van dit mensbeeld wordt een links-rechtsschema opgebouwd. Na de ordeningsvragen gaat de methode verder met vier grondvragen waar elke ideologie antwoord op geeft: de machtsvraag, de mensenrechtenvraag, de welzijnsvraag en de samenlevingsvraag.

Het tweede, nog niet verschenen deel behandelt de laatste ordeningsvraag en gaat daarmee in op de vier domeinen. In een laatste hoofdstuk gaat de methode ook nog in op de internationale dimensie van politiek.

Belevingswereld

Pluspunten van de methode zijn de heldere structuur van het begrippenapparaat, het eenvoudige taalgebruik en de prettige schrijfstijl (voor het vwo is het taalgebruik misschien zelfs wat te eenvoudig). De auteurs werken veel met voorbeelden die dicht bij de belevingswereld van leerlingen staan. Een treffend voorbeeld hiervan is de wijze waarop de auteurs het toch pittige concept *waardendilemma* uitleggen:

'Stel dat je met vier vriend(in)en een werkstuk moet maken. Tijdens het maken daarvan blijkt dat één van jullie heel weinig doet, eigenlijk niets. Daardoor wordt jullie cijfer lager. De docent vraagt jullie aan het eind: "Heeft iedereen evenveel geholpen?". Wat doe jij dan? Vertel je eerlijk dat een van jullie veel minder heeft gedaan, of kies je voor je vriend(in) en zwijg je? Je moet dan dus kiezen tussen twee waarden: vriendschap en eerlijkheid.'

Elke leerling heeft wel eens voor een dergelijk dilemma gestaan en zal het concept begrijpen.

Tekst- en werkboek

Een ander pluspunt is de integratie van het tekstboek en het werkboek. Wel is er weinig ruimte voor de antwoorden en zullen de leerlingen mogelijk met een schrift moeten werken. De opdrachten sluiten goed aan bij de leertekst

en zijn zinvol voor de verwerking daarvan. Ze zijn goed te maken en ook het aantal opdrachten is voldoende. In tegenstelling tot sommige andere methoden worden leerlingen gelukkig niet met allerlei onzinopdrachtjes doodgegooid. Voor de vwo-leerling is er soms iets te veel herhaling, maar dit is ook iets waar de auteurs in de docentenhandleiding op wijzen.

Docent

De docentenhandleiding is erg gedetailleerd. Het praktische losbladige systeem bevat niet alleen antwoorden op de opdrachten en lessuggesties, maar bestaat uit een compleet uitgewerkt lesplan voor zowel de havo als het vwo. De lesplannen zijn uitgebalanceerd en kennen voldoende tijd voor discussies en actualiteit. De auteurs zeggen hierover dat 'de lesplannen het leer/werkboek niet napraten maar aanvullen'. De docent wordt verder nog ondersteund door kant-en-klare powerpointpresentaties en een elektronische leeromgeving. Men zou dit alles als een voordeel kunnen zien, zeker gezien de beperkte tijd die docenten voor de voorbereiding van lessen hebben, maar hoeveel ruimte heeft een docent om nog zelf te denken en creatief te zijn? Het gevaar bestaat dat hij slechts uitvoerder van de methode wordt.

Voor mij als docent op een Daltonschool is deze planning onwerkbaar. Ik heb geen 72 lessen op het vwo, maar slechts de helft, en kan dus geen gebruik van de lesplannen maken. Dit zal uiteraard gelden voor meer vernieuwingscholen en scholen waar meer zelfstandigheid van leerlingen wordt gevraagd. Voor scholen waar klassikale lessen de norm zijn, is dit wellicht een minder groot probleem.

Havo/vwo

Een laatste minpunt is dat de differentiatie tussen havo en vwo vrijwel geheel ontbreekt. De volgende zin uit de docentenhandleiding lijkt voor vrijwel alle hoofdstukken te gelden: 'Het verschil in dit hoofdstuk tussen havo en vwo is beperkt; wellicht kunnen vwo-leerlingen enkele opdrachten overslaan'. Het gevaar van het theezakjesmodel wordt hiermee levensgroot en roept de vraag op of de methode te moeilijk is voor de havo of te gemakkelijk voor het vwo? Persoonlijk denk ik het laatste.

Inzicht

Seneca wil leerlingen tot democratisch burger opvoeden. Daar is kennis voor nodig, maar belangrijker nog is de democratische attitude. Waar sommige methoden te sterk zijn gericht op kennisoverdracht om een dergelijke doelstelling te bereiken, lukt het *Seneca* wel. De methode slaagt in haar opzet leerlingen een instrumentarium te bieden om met behulp van een helder begrippenapparaat orde in de chaos te scheppen. De leerling zal hiermee niet alleen de wereld om hem heen beter begrijpen, maar ook zichzelf en zijn keuzen. Dat inzicht is belangrijker dan een verzameling feiten. Het is een degelijke methode die geslaagd is in haar opzet, maar weinig ruimte biedt aan de creativiteit van de docent en mogelijk meer geschikt is voor de havo dan voor het vwo. ■

Beroepsstandaardcommissie

Naar aanleiding van het rapport van de Commissie Rinnooy Kan wordt onder andere bij het Platform van vakverenigingen (Platform VVVO) gesproken over het opzetten van een beroepsregister voor het onderwijs. Een dergelijk beroepsregister zou de kwaliteit van leraren en de status van het beroep leraar moeten verbeteren. De NVLM doet in dit kader mee aan een traject dat wordt georganiseerd door de Stichting Beroepskwaliteit Leraren (SBL). Dit traject is gericht op de ontwikkeling van vakspecifieke beroepsstandaarden: wat moet iemand kunnen, kennen en doen om zich een goede maatschappijleerdocent te kunnen noemen, en hoe houd je deze kwaliteit op peil?

De NVLM doet aan dit traject mee omdat het bestuur van mening is dat de vakvereniging van docenten Maatschappijleer een hoofdrol moet hebben in de ontwikkeling van een dergelijke beroepsstandaard voor het vak Maatschappijleer. Na een oproep in de laatste nieuwsbrief voor de zomer-vakantie is een commissie van acht personen gevormd met de opdracht de beroepsstandaard voor Maatschappijleer te ontwikkelen. Deze commissie moet de werkzaamheden, die in september zijn gestart, voor 10 december hebben afgerond.

Studiedag maatschappijleer havo/vwo

Op donderdag 27 november 2008 organiseren Fontys Lerarenopleiding

Tilburg en de opleiding Sociologie van de Universiteit van Tilburg een studiedag voor maatschappijleerdocenten op havo en vwo. Er worden lezingen verzorgd door docenten/wetenschappers van de universiteit en docenten van de lerarenopleiding zorgen 's middags voor een didactische vertaling in de workshops. Meer informatie over het programma vindt u op: www.fontys.nl/flot (zie 'Flot Extern' en 'Zakelijke cursussen'). Inschrijven voor deze studiemiddag geschiedt ook via deze internetpagina.

Docentendag Maatschappijleer 2009

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en de NVLM organiseren op vrijdag 6 februari 2009 de eerstvolgende Docentendag Maatschappijleer. Reserveer deze datum alvast in uw agenda. Het NVLM-bestuur is op zoek naar docenten die die dag een workshop over hun eigen lessen, werkvorm, lesmateriaal of lessenserie willen geven. Heeft u lessen ontwikkeld die u op de Docentendag met uw collega's wilt delen? Neem dan contact op met Hans Teunissen (h.teunissen@denassau.nl).

Vervolgcommissie van start

In september ontving het NVLM-bestuur een reactie van staatssecretaris van Onderwijs Marja Van Bijsterveldt op onze voordracht voor leden van de vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen. De staatssecretaris volgt onze voordracht en heeft Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) gevraagd zich met de instelling en ondersteuning van de commissie te belasten. Op 6 oktober kwam de vervolgcommissie voor het eerst bij elkaar onder leiding van Paul Schnabel. De commissie zal voor 1 november 2009 een volledig examenprogramma voor havo en vwo formuleren.

Veldaanvragen

De NVLM dient elk jaar een veldaanvraag in, door middel waarvan scholen en vakverenigingen van SLO ondersteuning in de vorm van menskracht kunnen krijgen. In 2006 en 2007 gingen onze veldaanvragen over contextrijk leren bij Maatschappijleer 1 in het vmbo en over de verbanden tussen Maatschappijleer en beroepsgerichte vakken. Het bestuur is van plan om voor 2009 veldaanvragen in te dienen over (i) differentiatie tussen havo en vwo bij Maatschappijwetenschappen, en (ii) de inhoudelijke kwaliteitsborging van havo- en vwo-schoolexamens. Uiterlijk 30 november horen wij of deze projecten van start kunnen gaan.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Arthur Pormes, voorzitter
telefoon: 0346-262888
e-mail: a.pormes@brokleded.nl

Coen Gelinck, secretaris
Nieuwe Prinsengracht 78 II
1018 VV Amsterdam
telefoon: 06-40755812
e-mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester
telefoon: 0320-249481
e-mail: tstroobach@hotmail.com

Hans Teunissen, vice-voorzitter
h.teunissen@denassau.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie
telefoon: 06-45318347
e-mail: ingridfaas@gmail.com

Rob van Otterdijk
r.vanotterdijk@chello.nl

Regula Rexwinkel
rexraats@planet.nl

Felix van Vugt
felix.vanvugt@tiscali.nl

www.nvlm.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Signalementen

Create your space!

Het project *Naturally cool!* betreft jongeren actief bij hun eigen leefomgeving door hen op te roepen zich op de inrichting van hun eigen, groene hang-, ontmoetings- of sportplekken te bezinnen. Het project bestaat uit zeven stappen waarin jongeren een heel traject doorlopen: van het dromen over de ideale, groene hangplek en het uitvoeren van een buurtonderzoek tot het houden van een brainstorm en de presentatie van hun ontwerpen en maquettes aan de gemeente.

Het bewust claimen en creëren van een dergelijke ruimte is als een realistische, maar toch speelse introductie op het reilen en zeilen in de samenleving. Het doel van het project is enerzijds jongeren te laten ervaren hoe ze invloed op hun eigen leefomgeving kunnen uitoefenen en anderzijds hun betrokkenheid bij die omgeving te laten versterken.

Het lesmateriaal is zo ontwikkeld dat het van het vmbo tot het vwo is te gebruiken, onder meer bij CKV en Maatschappijleer. Er kan worden gewerkt met een uiteenlopende mate van zelfstandigheid en begeleiding

en met een variabele tijdsinvestering (van acht tot dertig lesuren). De docenten kan het gebruik van het materiaal flexibel op de wensen en behoeften van hemzelf en zijn leerlingen afstemmen. Het lesmateriaal vindt u op de internetpagina www.naturallycool.nl (zie 'Lesmateriaal').

Migratie naar Europa

Paradox en Alice O ontwikkelden *Gaan! of Niet gaan?*, een lespakket over migratie naar Europa. *Gaan! of Niet gaan?* is geschikt voor het voortgezet en beroepsonderwijs. Het materiaal is ontwikkeld bij het boek *Go No Go* van fotojournalist Ad van Denderen. In vijf lesmodulen komen motieven, gevolgen en beeldvorming over migratie aan de orde. Het lespakket bestaat uit een uitgebreide docentenhandleiding en tien gelamineerde foto's op A4-formaat. Bij het materiaal bestaat ook een educatieve internetpagina (www.go-no-go.nl/educatie/), waarop statistieken, achtergrondinformatie, interactieve smokkelroutes, de foto's van Ad van Denderen en een afgeschermd gedeelte voor docenten zijn te vinden.

Meer informatie: www.art1.nl.

Islamitische scholen

Islamitische scholen hebben het niet eenvoudig. Of het nu gaat over de inhoud van de godsdienstlessen, onderwijskwaliteit, seksescheiding, segregatie of bestuursperikelen, elke

keer staat het islamitische onderwijs ter discussie. In het boek *Kwaliteitsdilemma's van islamitische scholen* analyseert Edu Dumasy ontwikkelingen in het hedendaagse islamitische onderwijs vanuit historisch en transcultureel perspectief. Op basis van literatuuronderzoek, mediaberichten en eigen managementervaring beschrijft hij de knelpunten en kwaliteitsdilemma's in het groeiproces dat dit onderwijs doormaakt. Zo vraagt de auteur zich af hoe het komt dat sommige islamitische schoolbesturen andere opvattingen van onderwijskwaliteit hebben dan reguliere scholen voor bijzonder onderwijs. Door schoolontwikkelingen binnen verschillende islamitische stromingen te belichten, laat het boek zien dat niet alle scholen over een kam zijn te scheren. Vanuit een positief-kritische houding slaat Dumasy een brug tussen de wereld van het islamitische onderwijs en het Nederlandse onderwijsbestel.

Voor meer informatie: www.swp-book.com.

Het komende nummer van *Maatschappij & Politiek* verschijnt op 1 december

Fotografie: Michel van der Zeeuw

Nieuw

Wereldburgers

geeft inzicht in maatschappelijke vraagstukken en problemen

Crossmediaal Schooltv-project voor de vakken maatschappijleer, aardrijkskunde en economie in klas 3 en 4 vmbo. Wereldburgers bestaat uit drie afleveringen, een spel op internet en uitdagende opdrachten in de handleiding. De afleveringen die gepresenteerd worden door Barbara Karel hebben de millenniumdoelstellingen als uitgangspunt. De serie is zeer geschikt als aanvullende lesstof.

- Drie afleveringen van 15 min., eenvoudig in te passen in uw lessen
- Aangevuld met uitdagende opdrachten en game op Eigenwijzer.nl
- Sluit aan bij de millenniumdoelen
- In te zetten naast uw lesmethode voor maatschappijleer, aardrijkskunde of economie

Ook verkrijgbaar op dvd!

Wereldburgers is na uitzending van de afleveringen ook verkrijgbaar op dvd, voor € 32,50. Bij de serie hoort een praktische handleiding, verkrijgbaar voor € 14,00.

Bestellen?

Ga naar www.schooltv.nl/bestellen

Uitzenddata op Nederland 2 > 4, 11 en 18 december 2008 van 10.00 - 10.15 uur

Onderwijskrant RELIGIE EN DEMOCRATIE

In november verschijnt bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) een onderwijskrant over het thema religie en democratie.

Deze onderwijskrant kent twee versies:
één voor havo/vwo en één voor het vmbo.

EEN GREEP UIT DE INHOUD:

- WAT IS EEN DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?
- OVERHEID EN RELIGIE
- RELIGIEUZE REGELS
- BOTSSEN GODSDIENST EN DE DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT?
- GODSDIENST IN DE POLITIEK
- INTERVIEWS, VRAGEN EN OPDRACHTEN

Gratis DVD

Bij de vmbo-versie van de krant ontvangt u een gratis dvd van Schooltv. Op de dvd staat de aflevering *Gezocht: God uit de reeks Focus op de maatschappij*.

Inhoud: waar komt het religieuze gevoel bij mensen vandaan? Uit angst of uit gezag? Er zijn tussen religies veel overeenkomsten, maar tussen godsdiensten bestaan ook nog al wat verschillen. Deze gratis dvd is niet los verkrijgbaar. Wel kunt u via www.Schooltv.nl een dvd met meerdere afleveringen van *Focus op de maatschappij* bestellen.

PRIJS EN BESTELGEGEVENS

De krant is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van een pakket bedraagt € 43,- inclusief verzendkosten.

Als u de kranten in november wilt ontvangen kunt u deze nu al bestellen via bestel@publiek-politiek.nl. Vermeld in de mail het aantal pakketten, het adres van de school en de gewenste versie plus bijbehorende code (havo/vwo = code 7002, vmbo = code 7001).

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Foto omslag

IPP

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek, Prinsengracht 915, 1017 KD Amsterdam, telefoon 020 521 76 00, e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek, Prinsengracht 915, 1017 KD Amsterdam, telefoon 020 521 76 00, e-mail: menp@publiek-politiek.nl

Abonnementsprijs M & P

€42,50 per jaar. Studenten €36,90. Scholen en instellingen €46,70.

M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €5,70 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winst oogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

ONDERWIJSKRANT EUROPA 2025 – VIER SCENARIO'S –

Bij HET INSTITUUT VOOR PUBLIEK EN POLITIEK (IPP) IS EEN SCENARIOKRANT OVER EUROPA VERSCHENEN. MET DEZE SCENARIOKRANT, DE DOCENTENHANDLEIDING EN HET BIJBEHORENDE LESMATERIAAL KUNNEN LEERLINGEN ZICH VERPLAATSEN IN HET JAAR 2025: HOE ZAL EUROPA ER DAN UITZIEN? MET BEHULP VAN DE SCENARIOKRANT LAAT U UW LEERLINGEN ACTIEF EN GESTRUCTUREERD NADENKEN OVER HUN TOEKOMST IN EUROPA. U KUNT DIRECT MET DIT MATERIAAL AAN DE SLAG!

ER IS EEN SCENARIOKRANT VOOR HET VMBO ÉN EEN SCENARIOKRANT VOOR HAVO/VWO. DE KRANT BESTAAT UIT VIER FICTIEVE VOORPAGINA'S VAN KRANTEN, DIE ELK EEN HEEL ANDER BEELD GEVEN VAN EUROPA IN 2025.

DE SCENARIOKRANT EUROPA 2025 IS TE BESTELLEN ALS PAKKET VAN 35 EXEMPLAREN. DE PRIJS VAN HET PAKKET BEDRAAGT € 43,-. DE VERZENDKOSTEN ZIJN HIERBIJ INBEGREPEN.

VOOR MEER INFORMATIE KUNT U TERECHT OP WWW.POLITIEKINDEKLAS.NL.

DIRECT BESTELLEN KAN NATUURLIJK OOK! EEN MAIL NAAR BESTEL@PUBLIEK-POLITIEK.NL IS VOLDOENDE. VERMELD IN DE MAIL HET AANTAL PAKKETTEN, HET ADRES VAN DE SCHOOL EN DE GEWENSTE VERSIE PLUS BIJBEHORENDE BESTELCODE (HAVO/VWO = CODE 5002, VMBO = CODE 5001).

VISIEWEDSTRIJD

IN DE EERSTE HELFT VAN DIT SCHOOLJAAR ORGANISEERT HET IPP EEN VISIEWEDSTRIJD. DEZE WEDSTRIJD IS GEKOPPELD AAN DE SCENARIOKRANT. WIJ VRAGEN UW LEERLINGEN HUN IDEALE 'EUROPA VAN DE TOEKOMST' TE SCHETSEN. DE VORM IS VRIJ (WEBSITE, POSTER, ESSAY, VIDEOPOSTS, FOTO'S). DE TIEN SCHOLIEREN MET DE MOOISTE VISIE WORDEN, SAMEN MET EEN KLASGENOOT, UITGENODIGD VOOR EEN BEZOEK AAN DE EUROPESE COMMISSIE EN HET EUROPEES PARLEMENT IN BRUSSEL. KIJK HIERVOOR OP WWW.EUROPA2025.NL.

Spannend, de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2008. Vast, maar die conclusie kan niet op basis van deze peilingen worden getrokken. Deze cijfers dienen eigenlijk maar één doel: de verkiezingcampagne tot een soort sportwedstrijd maken om spanning op te roepen en zo de kijker of lezer in een staat van opwinding te doen geraken. Deze cijfers zeggen verder niets.

Procedure

Ten eerste gaan ze geheel voorbij aan de verkiezingsprocedure. Weliswaar kunnen alle kiesgerechtigde Amerikanen hun stem uitbrengen, maar dat doen ze in de afzonderlijke, als kiesdistricten op te vatten staten. De kandidaat die in een staat de meeste stemmen verovert, krijgt die staat toegewezen (*winner-take-all*), dat wil zeggen: alle kiesmannen (en -vrouwen) die die staat aan het *Electoral College* mag leveren. Het aantal kiesmannen is even groot als het aantal afgevaardigden van die staat in het Congres: twee senatoren plus

één of meer afgevaardigden in het Huis (het aantal afgevaardigden hangt samen met het aantal kiesgerechtigde inwoners van een staat). Wie de meeste kiesmannen veroverd, wordt president.¹

Waardeloos

Dat procedurele gegeven maakt een nationale peiling die dit resultaat oplevert (45 procent voor de Democratische presidentskandidaat Barack Obama tegen 44 procent voor zijn Republikeinse opponent John McCain) vrijwel waardeloos als het gaat om voorspellingen over wie het presidentschap gaat veroveren. Dat cijfer zou immers als volgt tot stand kunnen zijn gekomen: in enkele middelgrote staten zei 75 procent van de kiezers een voorkeur voor Obama te hebben, tegen 15 procent voor McCain en 10 procent zonder voorkeur; in alle andere staten sprak 43 procent een voorkeur voor Obama uit tegen 47 procent voor McCain en 10 procent zonder voorkeur. Stel dat dat het geval was en dat de verkiezingen bovendien diezelfde cijfers laten zien, dan zou McCain een flinke overwinning boeken. Kortom, men heeft niets aan dergelijke nationale peilingen. Om inzicht te krijgen in de werkelijke verhoudingen op een zeker moment in relatie tot de mogelijke verkiezingsuitslag moet men over de resultaten van peilingen in de afzonderlijke staten beschikken.

Die resultaten zijn er ook wel, maar de presentatie daarvan vergt veel tijd en de analyses zijn ingewikkeld. Het credo voor verslaggevers van de massamedia luidt nu eenmaal: hou het simpel, hou het kort en hou het spannend, dan hou je kijkers. Misschien overdrijven we, want per slot van rekening doet bijvoorbeeld *CNN*

zijn best met grafische weergaven van een indeling van staten in blauw (daar wint vrijwel zeker de Democraat Obama), rood (daar wint vrijwel zeker de Republikein McCain) en het geel van de *toss-up states* (kop-of-muntstaten; staten waarin beide kandidaten elkaar nauwelijks ontlopen).

Nadere beschouwing leert overigens dat tijdens de voorverkiezingen van de Democraten in de meeste van die gele staten Hillary Clinton van Obama won. Obama won vooral in staten die blauw of rood zijn. Met andere woorden: juist in staten die een sleutelrol bij de uitslag vervullen, de *toss-up staten*, is de steun voor Obama minder uitgesproken. Spannend dus? Jazeker!

Hispanics en evangelicals

In de meeste van die *toss-up staten* zal de electorale keuze van enkele specifieke groepen van doorslaggevend belang zijn: de *Hispanics* en *evangelicals*. De eersten, de Amerikaanse Spaanstaligen, vormen vooral in Nevada, New Mexico en Florida een grote minderheid, die, afgezien van Florida, traditioneel weliswaar overwegend Democratisch stemt, maar in 2008 een uitgesproken voorkeur voor Clinton had en weinig met Obama ophad.

Het is nauwelijks overdreven te stellen dat het de *evangelicals* - de goed georganiseerde, conservatieve, fanatieke christenen - waren die in George W. Bush in 2000 aan zijn krappe en in 2004 aan zijn ruime overwinning hielpen. Als ze stemmen, stemmen ze Republikeins, dankzij de inspanningen van conservatieve Republikeinen, die de *evangelicals* ervan wisten te overtuigen dat zij soldaten waren in een culturele oorlog tegen het links-liberale kwaad van abortus, homohuwelijk en andere satanische strevingen. In dat

als zit nu echter de kneep. Na acht jaar Bush is onder de *evangelicals* het inzicht gegroeid dat politiek activisme vuile handen maakt en vermoeden ze dat de Republikeinse partij hen wellicht als Beëlzebub misbruikt om een duivel te verdrijven. Het is dan ook de verwachting dat veel minder *evangelicals* gaan stemmen dan in 2004 en 2000. Resultaten van statistisch onderzoek zijn amper voorhanden.

Telefoon

Terug naar die mediakreten. Amerikaanse peilingen worden per telefoon uitgevoerd. Noodgedwongen beperkt zich dat tot lijntelefoons, want van mobiele telefoons hebben de peilers geen nummerbestanden. Dat betekent dat de categorie van jonge kiezers vrijwel geheel buiten de steekproef blijft. Niettegenstaande statistische compensatietrucs trekt dat een wissel op de betrouwbaarheid van de resultaten. Dat doet ook het feit dat wordt gepeild onder kiezers die bij de vorige verkiezingen hun stem uitbrachten. Niet-stemmers van toen en nieuwe kiezers zijn daardoor in de steekproeven ondervertegenwoordigd.

Mobiele telefoons spelen ook de campagneteams parten. Een belangrijk campagne-instrument is het direct telefonisch benaderen van kiezers, al of niet geautomatiseerd (zogenaamde *robo-calls*). Steeds meer (jonge) mensen hebben alleen een mobiele telefoon en zijn niet via een lijnverbinding te bereiken.

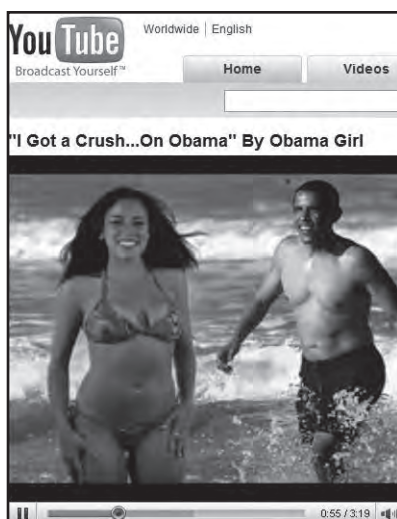
Voor de Obama-campagne staat in het teken van het aantrekken van jonge kiezers. In de praktijk betekent dat met name het registreren van jongeren als kiezers; registratie is een voorwaarde om een stem te kunnen uitbrengen. De Democraten hebben driemaal zoveel jonge, nieuwe kiezers

Verkiezingsspotjes in de klas

ANIQUE TER WELLE

Een aantal klassen op het Montessori Lyceum Amsterdam heeft aandacht aan de voorronden van de presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten besteed. Het doel was leerlingen (beter) te laten begrijpen hoe het Amerikaanse kiesstelsel in elkaar zit en hoe dat van het eigen kiesstelsel verschilt. Ook wilden de docenten de leerlingen, ter vergelijking met Nederland, iets van de cultuur rondom de Amerikaanse verkiezingen laten proeven. Dat laatste is gedaan aan de hand van verkiezingsspotjes.

weten te registreren als de Republikeinen. Het betreft hier enkele miljoenen kiezers. Bedenk wel dat registratie geen garantie is voor stemmen, noch voor stemmen op de kandidaat die de registrerende activisten voorstaan. Obama's campagne team haalde een aardige truc uit met de bekendmaking van Obama's beoogde vice-president, zijn *running mate*. Zijn naam, Joe Biden, werd niet op de gebruikelijke wijze prijsgegeven - via persberichten en een persconferentie - maar via een tekstbericht gericht aan bezitters van een mobiele telefoon. Wie dat bericht wenste te ontvangen, kon op de in-

ternetpagina van Obama zijn naam en mobiel nummer opgeven. Ruim drie

miljoen mensen deden dat. Dit aardige idee bleek op zichzelf goed voor veel extra media-aandacht, maar dat was niet het meest gewenste effect van deze truc. Na deze actie beschikt Obama's campagne team over meer dan drie miljoen namen en nummers van mobiele bellers, voor een deel jonge kiezers, die nu dus rechtstreeks kunnen worden benaderd!

Get out the vote

Get out the vote; de campagne teams worden niet moe dit erin te hameren. Dat betekent bijvoorbeeld dat vertegenwoordigers van de Democraten en de Republikeinen op 4 november in de stembureaus bijhouden wie hebben gestemd. Mensen die nog niet hebben gestemd worden telefonisch benaderd met een oproep om toch vooral te gaan stemmen en met een aanbod om ze naar het stembureau te vervoeren (de Democraat benadert diegenen van wie mag worden verwacht dat ze op de democratische kandidaat zullen stemmen en de Republikein doet hetzelfde voor kiezers met een republikeinse voorkeur).

Get out the vote kent echter een tegenhanger in de vorm van *push-polling*. Dit zijn telefonades naar kiezers, bedoeld om ze van het uitbrengen van hun stem af te houden, door informatie te verstrekken over de kandidaat die naar verwachting de voorkeur van de gebelde heeft. Het gaat om negatieve informatie over al dan niet verzonden standpunten en uitspraken. Niemand gaat ervan uit dat dergelijke telefoontjes iemands voorkeur van Obama naar McCain, of andersom, zullen wijzigen. Waar op wordt gehoopt is dat die informatie mensen ertoe zal brengen toch maar niet te gaan stemmen.

Ook hier is de massa van jonge,

Mijn rechten = jouw rechten

JAN G. POWELS & FRANKA OLUJIC

Op 10 december 2008 bestaat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) zestig jaar. In de preambule van de UVRM beloven landen - waaronder Nederland - ernaar te streven om door 'onderwijs en opvoeding de eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen'. Mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs vormt dan ook een internationale verplichting. Ondanks deze beloften en verplichtingen weten weinig Nederlanders - onder wie jongeren - wat er in de Universele Verklaring staat.

Welke rechten hebben Nederlanders precies, en welke verantwoordelijkheden? Mag men bijvoorbeeld precies zeggen wat men denkt of zijn daar ook grenzen aan verbonden? Ook in een *vrij en tolerant* land als Nederland? In tegenstelling tot veel andere landen blijft Nederland in gebreke met betrekking tot het mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs: mensenrechten en kinderrechten staan niet in de leerdoelen en eindtermen van basis- en voortgezet onderwijs - met uitzondering van kerndoel 47 voor het voortgezet onderwijs. Toch vormt aandacht voor mensenrechten een nuttige invulling van, bijvoorbeeld, burgerschapsonderwijs.

Project

De verjaardag van de UVRM is derhalve reden voor de Stichting 60 jaar UVRM en het Platform Mensenrechteneducatie om met het project *Mijn rechten = jouw rechten* de aandacht op mensenrechtenonderwijs te vestigen. Met dit project willen zij drie dingen bereiken: (i) scholen in de gelegenheid stellen om gratis gebruik te maken van een veelheid van onderwijsmateriaal op het gebied

van mensenrechten, (ii) laten zien hoe actief verschillende *organisaties* en *docenten* hier vaak al mee zijn, en (iii) aan de *overheid* vragen om - na zestig jaar! - haar verantwoordelijkheid op dit gebied te nemen.

Het project *Mijn rechten = jouw rechten* bestaat uit een gratis koffer vol onderwijsmateriaal, maar het schrijft ook drie klassikale wedstrijden uit voor de twee laatste basisschoolgroepen, vmbo-klassen 3 en 4 met het vak Maatschappijleer in hun pakket en havo/vwo-klassen uit het Studiehuis die het vak Maatschappijleer volgen. Zo zullen leerlingen van de basisscholen een knallend verjaardagsfeest voor de mensenrechten organiseren, vmbo-leerlingen de mensenrechten in hun eigen omgeving (zoals op school of de sportvereniging) promoten en havo/vwo-leerlingen een preambule bij de Nederlandse Grondwet schrijven. In tegenstelling tot de UVRM ontbeert de Nederlandse Grondwet namelijk een dergelijke inleidende en inspirerende tekst en begrijpen de meeste mensen de tekst van de Grondwet niet!¹

Wedstrijdkoffer

In totaal worden (op aanvraag) vierhonderd wedstrijdloffertjes uitgedeeld. Hierin vinden leraren een toelichtende brief, de wedstrijdvoorwaarden, het *Kompas*, een handleiding voor mensenrechteneducatie met jongeren van de Raad van Europa² en andere interessante lesmaterialen. Het *Kompas* staat vol met achtergrondinformatie en lesmateriaal waarnaar in de wedstrijdbriefen wordt verwezen. De inzendingen voor de wedstrijd moeten uiterlijk 1 november 2008 binnen zijn. De klassen met de beste inzendingen worden uitgenodigd om op 10 december 2008 voor feestelijke finaleronden naar Den Haag te komen!

Kennisverwerving

Ten behoeve van diegenen die, naast een enthousiaste deelname aan de verschillende wedstrijden, zelf mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs zouden willen vormgeven, volgt

op de benoeming van de rechten van het kind en van de mens en (soms) op de uitwerking van die rechten in termen van betekenis en schending. Een goed voorbeeld van een dergelijke aanpak zijn de kinderrechtenkaarten

ten zijn en welke rechten er zijn, goed mogelijk is.³

Vaardigheden

Een tweede vorm waaronder veel mensenrechten- en kinderrechtenactiviteiten kunnen worden geschaard is gericht op *vaardigheden*. Uit eigen onderzoek weten we dat *grass-root* en activerende groepsactiviteiten vaak zijn gericht op conceptdiscussies, brainstorming, kritisch denken, rolwisseling, spreken, mening geven, debat, discussie en dialoog, samenwerking en taakverdeling, keuzen maken, presenteren en dergelijke. Het oefenen van deze vaardigheden mag in Nederland redelijk zijn gewaarborgd (volgens sommigen zelfs te ver zijn doorgeslagen), in grote delen van de wereld is een dergelijke onderwijsdidactiek niet vanzelfsprekend. Hier kunnen specifieke vaardigheden worden herkend, die weliswaar ook in andere lessen op de Nederlandse school voorkomen, maar voor mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs van groot belang zijn. Een goed voorbeeld is het gratis te verkrijgen boek: *Het ABC van mensenrechtenonderwijs*, van de Hoge Commissaris voor de Rechten van de Mens in Genève. Hieruit volgt een voorbeeld.

De leraar legt uit dat mensen vaak niet goed zien hoezeer ze met elkaar overeenkomen of van elkaar verschillen. De leraar vraagt aan de hand van een categorie (maand van geboorte, favoriet spel, aantal kinderen thuis, enzovoorts) groepen te vormen. Dat kan ook naar aanleiding van andere categorieën (aantal talen dat iemand spreekt, carrièrewensen, leukste schoolvak, handicaps en dergelijke). De activiteit eindigt met een reflectie op overeenkomsten en verschillen, het belang van verscheidenheid en

'De voormalige Amerikaanse First Lady Eleanor Roosevelt met de Verklaring van de Mensenrechten, november 1949 (UN Photo)'

vorm van onderwijs. Dit onderwijs kan bijvoorbeeld deel uitmaken van het burgerschapsonderwijs op scholen. In de internationale literatuur kunnen drie vormen van mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs worden onderscheiden. De eerste vorm is gericht op *kennisverwerving*. Internationale en Europese conventies vragen het onderwijs aandacht te besteden aan de rechten van het kind en van de mens. Dat kan op verschillende manieren. In de afgelopen jaren hebben pabostudenten, die in het kader van een speciale kinderrechtenweek hieraan werken, honderden vormen gevonden. Dat betreft allerlei vormen van spelen en spelletjes, zoekplaten en maand- of weekkalenders met rechten, een mensenrechtenschatkist, een mensenrechtenbrievenbus of -aanplakbord, een mensenrechtenschoolkamp, interactieve mensenrechten- en kinderrechteninternetpagina's, enzovoorts. Steeds is de onderwijsactiviteit gericht

die *Defence for Children International* (DCI) uitgeeft. Op die kaarten staat een groot aantal kinderrechten getekend; aan de ene zijde *met* tekst en aan de andere zijde *zonder* tekst. Er is ook een aantal neprechten ingevoegd, zoals 'Ieder kind heeft recht op een grappige buurman'. Daardoor kan ook worden ingegaan op het beroemde onderscheid tussen *needs and wants*: wat heeft een mens nu echt nodig en wat zou hij graag willen hebben! Kinderen halen de neprechten eruit, leggen de rechten in volgorde van belangrijkheid en spreken over de rechten. Omgedraaid en zonder tekst kunnen via inprenting de rechten worden geoefend en onthouden. Verder kunnen de kaarten naar de bekende groepering van rechten worden gerangschikt: beschermingsrechten, participatierechten, ontwikkelingsrechten en extra zorgrechten. Wij hebben veel met het materiaal gewerkt en kunnen concluderen dat op deze manier een eerste kennisverwerving van wat rech-

overeenkomsten en de relatie met de bekende Artikelen 2 van zowel de UVRM als het Verdrag van de Rechten van het Kind (VRK)⁴. We herkennen in deze activiteit spelen, denken, vergelijken, interactie, mening geven en presentatie. Er zijn in het internationale veld⁵ veel van dit soort handboeken met een veelheid van prachtige activiteiten. Ook in het *Kompas* uit de wedstrijd koffer zitten veel op vaardighedenontwikkeling gerichte lesactiviteiten.

Leren in geest mensenrechten

De derde te onderscheiden vorm van mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs is *leren in de geest van mensenrechten*. Daarmee wordt bedoeld dat de leerkracht er vooral op let dat de wijze waarop hij of zij onderwijs geeft en met kinderen omgaat, getuigt van respect voor de beginselen die in het VRK of in de UVRM zijn neergelegd: een humanistische pedagogiek en didactiek; dit in lijn met het idee van de *school als oefenplaats* die in het burgerschapsonderwijs centraal staat. Zo is het met elkaar vaststellen van regels in de klas (hun klas!) een goede manier om te beginnen met onderwijs in de geest van kinderrechten. Ze leren immers ook respectvol en democratisch met elkaar te onderhandelen, met elkaar rekening te houden, naar elkaar te luisteren en elkaar ter verantwoording te roepen. Kinderen worden dan deelnemers en medeburgers. De klas wordt een leerschool voor het oefenen in rechten van mensen. Kernwoorden voor wat een cultuur van mensenrechten wordt genoemd zijn: *mensenrechten, democratie, participatie* en *diversiteit*. Hoe gaat een school daar mee om? Hoe leren we kinderen daarmee om te gaan?

De Hogeschool van Arnhem & Nijmegen heeft maar weinig studenten gehad die het aandurften om in hun stage aan op mensenrechten en kinderrechten gebaseerde onderwijspedagogiek te werken. Men kan dat vaak niet alleen en het vraagt ook behoorlijk wat onderwijservaring.

Een goed voorbeeld is het project *Rights, Respect and Responsibility* in de Hampshire-county in Engeland.⁶ Leraren, kinderen en directies van zestien basisscholen werden geïnterviewd over het project dat op mensenrechten, respect en wederzijdse verantwoordelijkheid is gericht. Sommige scholen waren al iets langer met het project bezig, andere waren net begonnen. Belangrijkste uitkomst van het onderzoek is dat de kinderen meer invloed op hun leren en hun sociaal gedrag hebben, dat hun prestaties op de schoolvakken verbeterden en dat kinderen meer cognitieve uitdaging zochten en kritischer leerden denken. Het resultaat is noch leeftijd- noch sociaaleconomisch specifiek. Ook voor de leraren is er evenwel een significante toename van arbeidssatisfactie. Waar *rights, respect and responsibility* (RRR) volledig zijn geïntegreerd, voelen de leraren zich beter en gaan met plezier naar hun werk. Kinderen, ondernemen meer gezamenlijke activiteiten en tonen in alle opzichten meer respect naar volwassenen en elkaar. In de RRR-scholen fungeert het Verdrag van de Rechten van het Kind '*at the heart of the core values of a school*'.

Mensenrechtenkoffer

Een algehele omschakeling naar mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs in de school als onderwijscultuur is wellicht voor veel scholen op korte termijn niet haalbaar, maar de mensenrechtenkoffer stelt enthousiaste

docenten wel in de gelegenheid om eens met mensenrechten- en kinderrechtenonderwijs aan de slag te gaan. ■

Noten

1. Zie voor een onderzoek hierover op: www.minbzk.nl/110823/meeste-nederlanders (laatst geraadpleegd op 6 juni 2008).
2. De Raad van Europa is opgericht om een cultuur van democratie en mensenrechten in Europa te bevorderen. De Raad telt momenteel 47 deelnemende landen: 'Founded in 1949, the Council of Europe seeks to develop throughout Europe common and democratic principles based on the European Convention on Human Rights and other reference texts on the protection of individuals'.
3. www.defenceforchildren.nl.
4. www.unhchr.ch/html/menu6/2/abc.htm, New York/Genève, 2004.
5. Voor inzage in het internationale veld: Global Human Rights Education Network (U kunt lid worden van het netwerk), www.hrea.org/index.php?base_id=177.
6. www3.hants.gov.uk/education/hias/childrensrights/rrr-whatsnew.htm.

Drs. Jan G. Pouwels is verbonden aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Mr. Franka Olujić is werkzaam voor de Stichting 60 jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM).

Voor meer informatie over de wedstrijden voor de verschillende doelgroepen kunt u terecht op de internetpagina www.mensenrechteneducatie.nl. Aanmelden voor deelname aan de wedstrijden kan via educatie@60jaaruvrm.nl. Hier kunt u ook de wedstrijd koffer aanvragen. Het project *Mijn rechten = jouw rechten* wordt mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Roosevelt Stichting.

Jeugd in actie

ELLEN MEIJER & PETER BARENDSE

Maatschappelijke stages voor jongeren staan hoog op de politieke agenda. Volgens het huidige kabinet moeten alle jongeren tijdens hun schooltijd de samenleving leren kennen door middel van een stage bij een maatschappelijke organisatie. In 2011 geldt deze stage voor alle schoolgaande jongeren. Tot nu toe richt de discussie zich vooral op stages in Nederland. Daarbij wordt voorbijgegaan aan het feit dat onze samenleving niet bij de landsgrenzen ophoudt en dat jongeren die grenzen graag overschrijden.

Een maatschappelijke stage is 'een vorm van leren binnen of buiten de school, waarbij leerlingen door middel van vrijwilligersactiviteiten kennis maken met allerlei aspecten en onderdelen van die samenleving'. De inzet is dat leerlingen door de maatschappelijke stages verantwoordelijkheid leren dragen voor maatschappelijke belangen en zich actief inzetten voor de samenleving waarin ze leven. Zo wordt ook aan het begrip *burgerschap* invulling gegeven.

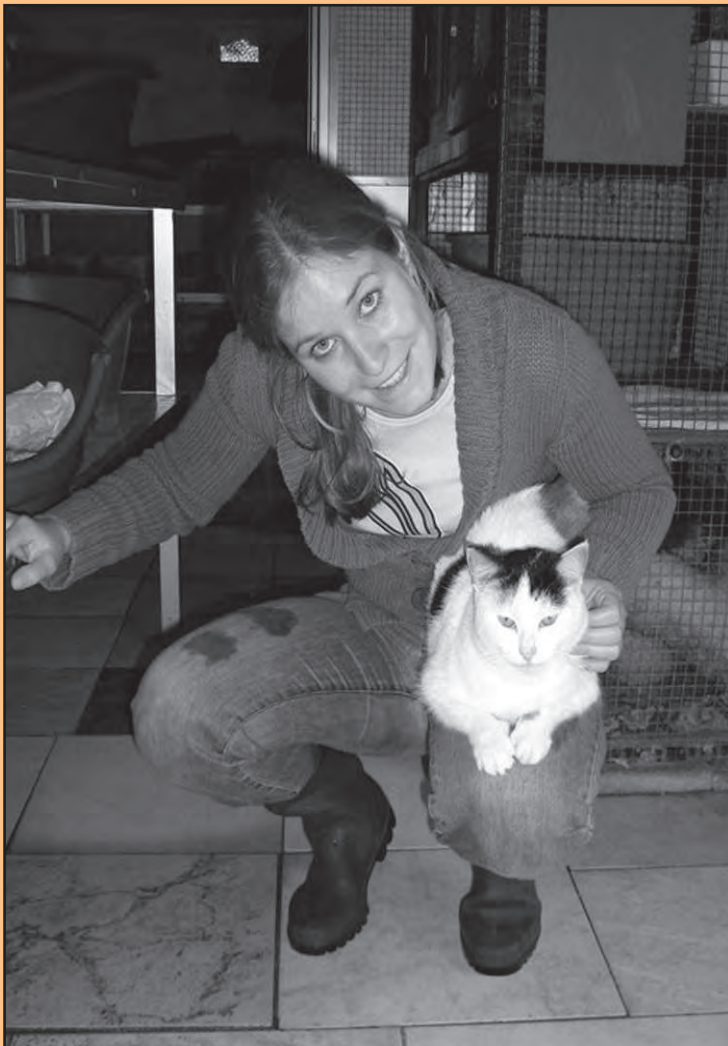
Verplicht

Het al dan niet verplichten van maatschappelijke stages is al enige jaren onderwerp van discussie. Tegenstanders zetten vraagtekens bij het nut van het verplicht stellen van vrijwilligerswerk en vragen zich af of instellingen en organisaties zitten te wachten op horden ongeschoolde, en soms ongemotiveerde jongeren. Ook vinden ze dat er weer een maatschappelijk probleem bij het onderwijs wordt neergelegd. Voorstanders zien het als een effectieve vorm van competentiegericht leren en als een manier om actief burgerschap onder jongeren te stimuleren. Zij wijzen op de succesvolle *pilots* die er tot nu toe zijn geweest

waarbij jongeren én stageaanbieders veelal positief over hun ervaringen zijn.

Meerwaarde

In de afgelopen drie jaar zijn er verschillende verkenningen uitgevoerd, gefinancierd door het Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW) en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Uit deze *pilots* blijkt dat scholen vaak meedoen om leerlingen te laten ervaren wat er in de samenleving gaande is; omdat het past in de onderwijsvernieuwingen of omdat het een middel is om theorie en praktijk beter op elkaar af te stemmen. Vaak zien scholen het ook als een vorm van buitenschools leren waarbij specifieke competenties en vaardigheden kunnen worden ontwikkeld. Uit een onderzoek van CPS Onderwijsontwikkeling en Advies¹ komt naar voren dat met name vmbo-scholen het een goed middel vinden om sociaalcommunicatieve vaardigheden, organisatietalent, verantwoordelijkheidgevoel en zelfstandigheid te ontwikkelen. Maatschappelijke stages kunnen bijdragen aan het curriculum en krijgen daardoor een meerwaarde. Dat betekent wel dat de school duidelijke competentiegerichte leerdoelen in termen van kennis, houding en vaardigheden moet formuleren. Maatschappelijke stages geven ook invulling aan de verplichting van scholen om actief burgerschap en sociale integratie te bevorderen. Sinds eind 2005 is deze verplichting in de wet verankerd. Stichting Leerplanontwikkeling (SLO) pleit in een inhoudelijke verkenning van de invulling van deze verplichting voor een uitwerking van de term *burgerschap* die het nationale overschrijdt.² De Nederlandse samen-

Maatschappelijke stage: Opvang van zwervkatten in Malta

leving eindigt niet bij de landsgrenzen; Europees burgerschap voegt extra dimensies toe aan de term burgerschap.

Youth in Action

Het Nederlands Jeugdinstuut (Nji) beheert een subsidieprogramma dat de uitvoering van internationale maatschappelijke stages mogelijk maakt. Het Europese programma *Youth in Action* biedt jongeren de mogelijkheid om voor korte of langere tijd in een ander Europees land vrijwilligerswerk te doen. Ook deelname aan een jongerenuitwisseling met een groep jongeren uit één of meerdere Europe-

se landen of het zelf opzetten van een internationaal jongereninitiatief (een gezamenlijk festival, discussiereeks, film en dergelijke) tellen mee voor de maatschappelijke stage. Jongeren ontvangen hiervoor de zogenaamde *youth pass*: een Europees certificaat voor een buitenschoolse leerervaring.

Leereffecten

De leereffecten op de jongeren zijn groot. Van jongeren wordt een actieve betrokkenheid bij het opzetten en uitvoeren van het hele project verwacht. In een onderzoek van Ernst & Young naar het effect van het Europese

Jeugdprogramma (de voorganger van *Youth in Action*) worden positieve effecten genoemd met betrekking tot sociale vaardigheden, communicatievaardigheden, het leervermogen, de bereidheid om meer vrijwilligerswerk te doen en de bereidheid van jongeren om hun stem te laten horen als ze iets willen veranderen. Ook noemen ze een positieve verandering van het beeld dat deelnemende jongeren van andere culturen hebben en een toenemend besef van algemene Europese waarden.

Ons pleidooi is dan ook om ook in de toekomst in maatschappelijke stages binnen een internationale context te blijven investeren. Onder jongeren en organisaties is de animo groot. De ervaringen zijn positief, zowel binnen het vmbo als op havo- en vwo-niveau. Uiteindelijk moeten jongeren hun weg vinden in een steeds kleiner wordende internationale gemeenschap. Ook daarin moeten ze door de samenleving worden gesteund. ■

Noten

1. *Trends bij de invoering van maatschappelijke stage, praktijkervaring van veertig scholen*, CPS Onderwijsontwikkeling en Advies, 2006.
2. Jeroen Bron, *Een basis voor burgerschap, een inhoudelijke verkenning voor het funderend onderwijs*, maart 2006.

Ellen Meijer en Peter Barendse zijn verbonden aan het Nederlands Jeugdinstuut (Nji) Internationaal.

Voor meer informatie:

www.nji.nl
www.maatschappelijkestages.nl
www.youthinaction.nl
www.xplore.nl

Democratie en Rechtsstaat in het vmbo

Voor docenten is het een zware klus om de onderwerpen *democratie* en *rechtsstaat* in het vmbo te behandelen. Beide onderwerpen staan namelijk ver van de leerlingen af. Een schokkende ervaring was de uitslag van een politieke quiz die mijn basisklas als introductie op het hoofdstuk *Politiek* heeft gemaakt. Slechts twee van de vijftien leerlingen herkenden Jan Peter Balkenende en velen dachten dat de Koningin in ons land de absolute macht heeft.

Hoe kunnen leerlingen bewust worden gemaakt van het systeem waarvan ook zij deel uitmaken en hoe leren zij dat ze daar zelf invloed op kunnen uitoefenen? Met definities en rijtjes alleen is dit niet mogelijk. Laat de leerlingen ervaren wat begrippen als *machtsmiddelen*, *grondrechten*, *politieke partijen*, *democratie* en *dictatuur* betekenen. Daartoe volgen hieronder drie lessuggesties.

Democratie versus dictatuur

Het is opvallend hoe stellig de methoden voor de lessen over democratie en dictatuur zijn. Alsof een staat óf een dictatuur óf een democratie is. Het is juist interessant om de leerlingen het grijze gebied tussen beide staatsvormen te laten zien.

Een opdracht om dit grijze gebied te laten zien is *Democratie versus dictatuur*. In deze opdracht krijgen leerlingen een korte omschrijving van drie staten: de oude democratie in Athene en de huidige situatie in Nederland en Turkije. Met voorkennis over de kenmerken van democratie en dictatuur (bijvoorbeeld door een brainstorm met leerlingen of met behulp van een video) beschrijven de leerlingen welke democratische en dictatoriale kenmerken deze staten hebben. Vervolgens geven de leerlingen een beargumenteerd antwoord op de vraag of deze staten een democratie of een dictatuur is. U vindt de korte omschrijving van de drie staten op de internetpagina van *Maatschappij & Politiek* (www.maatschappijenpolitiek.nl).

Rechtsstaat: grondrechten

Hoe kunnen de grondrechten en hun functie aan de belevingswereld van vmbo-leerlingen worden gekoppeld? Laat leerlingen eerst voor hun eigen klas of school een grondwet opstellen. Stel bijvoorbeeld de eis dat de leerlingen tien grondrechten moeten opschrijven, waarvan een bepaald aantal van de Nederlandse grondrechten moet zijn afgeleid. Breng vervolgens de casus in dat de directie van de school een besluit moet nemen over bijvoorbeeld mobiele telefoons in de klas. De leerlingen analyseren het besluit. Met welke grondrechten heeft de directie te maken en welk grondrecht gaat voor als er twee conflicterende grondrechten zijn (bijvoorbeeld 'recht op een stille werkomgeving' en 'recht op bereikbaarheid op school')? De leerlingen moeten een directiebesluit nemen dat met alle grondrechten rekening houdt.

Als uitbreiding van deze les kan de docent leerlingen regels laten opstellen waaraan de directie zich in de besluitvorming moet houden (bijvoorbeeld dat een gekwalificeerde meerderheid van de leerlingen het met de besluiten eens moet zijn). Ook zouden leerlingen een Nederlandse wet kunnen bekijken.

Leeg veld

De opdracht *Richt je eigen partij op* wordt veel in maatschappijleerlessen gebruikt. De ervaring leert echter dat de groepen dan vaak standpunten over verschillende kwesties bedenken. Hierdoor worden de tegenstellingen tussen politieke partijen minder zichtbaar. In een opdracht die ik samen met mijn collega Micha Elout heb ontworpen, richten de leerlingen belangengroepen op. In de woonplaats van de leerlingen bevindt zich een leeg veld. De inwoners van de plaats hebben verschillende gedachten over hetgeen met dit terrein moet gebeuren en verenigen zich in belangengroepen. De leerlingen worden verdeeld over deze belangengroepen en maken voor hun belangengroep een actieposter. Op pagina 37 vindt u de opdracht voor één van deze belangengroepen. De actieposters van de verschillende groepen worden gepresenteerd en daarna volgt een stemming: wie heeft het beste plan voor het terrein? De uitslag van de stemming vormt een goed aanknopingspunt om te bespreken wat een meerderheidsbesluit inhoudt; kan er bijvoorbeeld ook een besluit worden genomen waarbij rekening met de minderheden wordt gehouden?

Christine Elout

Leeg Veld

In de buurt van jullie woonplaats ligt een leeg veld, dit terrein wordt niet gebruikt.

Er zijn verschillende mensen die plannen hebben voor dit veld.

Belangengroep 1: de jongeren willen een hangplek.

Belangengroep 2: de kinderen willen een speelplaats.

Belangengroep 3: de bedrijven willen fabrieken.

Belangengroep 4: de voetbalclubs willen een nieuw voetbalveld.

Belangengroep 5: de volwassenen willen huizen.

Jullie hebben een groep opgericht. Jullie hebben als *belang* dat er op het veldje een hangplek komt. Daarom wordt jullie groep een *belangengroep* genoemd.

Vraag 1

Noem vier redenen waarom jullie van het lege veld een hangplek willen maken.

Vraag 2

Op welke manieren zou je ervoor kunnen zorgen dat het lege veld een hangplek wordt? Noem er minstens twee.

Jullie kunnen jullie doel proberen te bereiken door actie te voeren. Daarmee probeer je druk op de gemeenteraad uit te oefenen, maar het is ook een manier waarop je kunt proberen de inwoners van je gemeente achter je plan te krijgen. Jullie besluiten een actieposter te maken. Op de poster staat:

- De naam van jullie belangengroep.
- Een slogan.
- Een afbeelding.
- De bestemming van het lege veld.
- De vier argumenten voor jullie bestemming van het lege veld.

De volgende les geven jullie een presentatie. Hierin vertellen jullie in elk geval:

- wat jullie met het veld willen en
- waarom dit volgens jullie de beste bestemming voor het veld is.

Recht voor allen!

HANS VAN DER HEIJDE

'Altijd en overal ontmoet het streven naar politieke gelijkheid enorme obstakels: de ongelijke verdeling van politieke hulpbronnen, politieke vaardigheden en stimulansen, de beperkt beschikbare tijd, de omvang van politieke systemen, de vrije markteconomie, niet-democratische internationale systemen en de onvermijdelijkheid van ernstige crises', aldus Robert A. Dahl in zijn jongste boek *On political equality*.

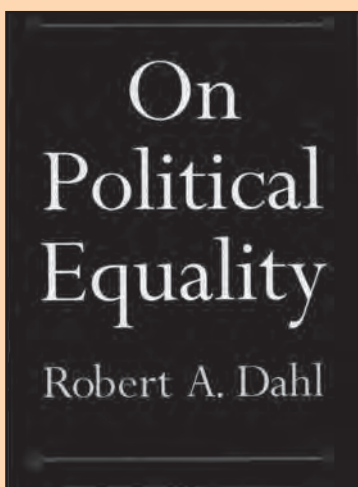
Robert A. Dahl is zonder meer de belangrijkste Amerikaanse politicoloog. Hoogtepunten in zijn omvangrijke wetenschappelijke oeuvre zijn *Who governs?* en *A preface to democratic theory*, die bijna vijftig jaar na publicatie het lezen nog steeds meer dan waard zijn.

Nu, 92 jaar oud en reeds lang met emeritaat, legt Dahl zich toe op het schrijven van boeken voor een veel breder publiek dan dat van zijn academische vakgenoten. Het zijn boeken met een boodschap: democratie is waardevol, maar ook kwetsbaar en kent vele bedreigingen. Niet alleen om haar te verwerven, maar ook om haar te behouden zal moeite moeten worden gedaan; een boodschap die hij onderbouwt met een stevige fundering van redeneringen en inzichten die voor een belangrijk deel aan zijn wetenschappelijke werk zijn ontleend.

Ideaal

In *On political equality* draait het uiteraard om politieke gelijkheid. Dahls redenering kent de volgende stappen: (i) democratie veronderstelt politieke gelijkheid, (ii) democratie is wenselijk en dus is politieke gelijkheid wenselijk, en (iii) het streven naar politieke gelijkheid is redelijk en verenigbaar met het menselijk karakter. Tegelijkertijd stelt hij ook vast dat politieke gelijkheid een ideaal is dat zich nooit volkomen laat realiseren. In de eerste, vanzelfsprekende, plaats omdat mensen in vele opzichten nu eenmaal niet gelijk zijn: allerlei talenten zijn immers ongelijk toebedeeld. In de tweede plaats omdat het belangrijkste kenmerk van de moderne democratie (representatie via verkiezingen) in zekere zin politieke ongelijkheid impliceert. Kiezen veronderstelt het hebben van een keuze tussen alternatieve kandidaten voor representatieve politieke functies. Bij volkomen politieke gelijkheid vervalt de notie dat de één beter is dan de ander en worden verkiezingen overbodig. De oude Atheners zagen dat al in: zij verbonden het idee van verkiezingen met een aristocratisch politiek systeem: om iedere burger een gelijke kans op deelname aan het politieke bestuur (de kern van de klassieke

Robert A. Dahl, **On political equality**, Yale University Press, New Haven, 2006, 142 pagina's; ISBN 978 03 0012 687 7, prijs € 14.

democratie) te geven, hanteerden zij het instrument van loting. Een mooi idee, stelt Dahl vast, maar, alleen toepasbaar in kleine politieke eenheden en niet in staten die meer dan slechts enkele tienduizenden burgers tellen.

Politieke hulpbronnen

Mag dat een onneembare barrière zijn, dat geldt niet of minder voor de andere obstakels op de weg naar politieke gelijkheid, opgesomd in het citaat in de inleiding van dit artikel. Politieke hulpbronnen zijn hiervan een voorbeeld. Dahl verstaat onder politieke hulpbronnen de middelen die mensen ten dienste staan om het gedrag van anderen te beïnvloeden (geld, informatie, rechten, geweld, status, begrip, tijd, een stem, enzovoorts). Die hulpbronnen zijn ongelijk verdeeld, zeker, maar die ongelijkheid kan worden verkleind en daar waar democratische politieke systemen zijn gevestigd, is die ongelijkheid ook verkleind; dankzij onderwijs, de realisering van gelijke burgerrechten, sociale wetgeving, de culturele ontmanteling van de standensamenleving, en dergelijke.

Niet-democratisch

Een ander obstakel uit de opsomming van Dahl zijn de niet-democratische internationale systemen waarbinnen (ook) democratische staten moeten opereren. Dahl heeft maar een paar zinnen nodig om te bewijzen dat tenminste een deel van die systemen (denk aan de Verenigde Naties) onmisbaar is, maar niet-democratisch moet zijn, omdat een democratische inrichting daarvan niet denkbaar is - laat staan realiseerbaar. Een deel is echter wel pluralistisch (denk opnieuw aan de Verenigde Naties) en dat pluralisme kan ook als een criterium voor de aanvaardbaarheid van dergelijke systemen dienen.

Paradox

Dahl beseft terdege dat hij in zijn opsomming van obstakels op een paradox stuit: de twintigste-eeuwse geschiedenis bewijst dat de moderne democratie met een vrije markteconomie gepaard gaat. Vervanging van de laatste door een centraal geleide (staats-)economie gaat hand in hand met autoritaire politieke systemen. Een vrije markteconomie produceert echter juist sociale ongelijkheid en dus ongelijkheid in de toedeling van politieke hulpbronnen. Inderdaad, zegt Dahl, jammer, maar helaas. Vrijheid en gelijkheid zijn nu eenmaal niet altijd elkaars vrienden. Om een grote mate van vrijheid te hebben, zal een zekere mate van ongelijkheid moeten worden geaccepteerd, maar altijd in het besef dat politieke gelijkheid een nastrevenswaardig ideaal is: als de vrije markteconomie tot al te grote ongelijkheid leidt, is politiek ingrijpen wenselijk. Concreet betekent dat bijvoorbeeld de introductie van wettelijke minimumlonen en andere vormen van sociale wetgeving. Goed onderwijs voor iedereen is op zichzelf een belangrijk instrument voor het scheppen van meer maatschappelijke gelijkheid. Het speelt natuurlijk ook een belangrijke rol bij het streven naar politieke gelijkheid: goed onderwijs behoort leerlingen grondig te laten kennismaken met politieke rechten en de werking van politieke instituties en behoort bovendien belangstelling te kweken voor (democratische) politiek en bestuur.

Andries Hoogerwerf, **De donkere onderstroom. Extreem gedrag in politiek en samenleving**, Uitgeverij Damon, Budel, 2008, 208 pagina's, ISBN 978 90 5573 905 9, prijs: € 19,90

Trendbreuk

In de afsluitende hoofdstukken van *On political equality* zet Dahl zijn pleidooi voor meer politieke gelijkheid af tegen politiek-maatschappelijke en -culturele ontwikkelingen in Amerika. Was de twintigste eeuw er één van toenemende politieke gelijkheid - denk aan vrouwenkiesrecht en burgerrechten voor zwarten - de overgang naar de eenentwintigste eeuw lijkt een trendbreuk in te luiden. De sterk toegenomen inkomensongelijkheid betekent ook toenemende ongelijkheid in termen van politieke hulpmiddelen en derhalve toenemende *politieke* ongelijkheid. Het politieke activisme van - vooral - jongeren, dat in het midden van de jaren zestig van de vorige eeuw begon, is weggeëbd en lijkt door apolitiek, hedonistisch consumentisme te zijn vervangen. Volgens Dahl is de mentale stap van die apolitieke attitude naar een drang tot politieke participatie echter niet groot: vrijwel niemand zal immers aan het besef van de leegheid van de competitieve consumptie kunnen ontsnappen? Omdat alleen actief en betrokken burgerschap die leegte kan vullen, durft Dahl ook optimistische verwachtingen jegens deze eeuw te koesteren.

Must

On political equality telt slechts circa 140 bladzijden. Helaas ontbreekt een vertaling, maar Dahl schrijft in helder Engels en heeft bovendien zijn best gedaan dit boek zo toegankelijk (en goedkoop!) mogelijk te maken, overigens zonder moeilijke onderwerpen uit de weg te gaan. Dat maakt dit boek een *must* voor docenten Maatschappijleer (en Geschiedenis) die bij thema's als Rechtsstaat en Politieke Besluitvorming ook eens bij onderliggende beginselen willen stilstaan, zonder daarbij tot de gebruikelijke gemeenplaatsen te vervallen. ■

Pleidooi voor verdraagzaamheid

HESSEL NIEUWELINK

De Partij voor de Vrijheid en politieke beweging Trots op Nederland komen voort uit een ongenoegen in de Nederlandse samenleving. Dit ongenoegen roept om een antwoord op de vraag wat er in Nederland aan de hand is. In zijn zoektocht naar het antwoord belicht Andries Hoogerwerf de *donkere onderstroom* in de Nederlandse samenleving.

Tot aan het begin van het millennium bestond het beeld van de Nederlandse politieke cultuur als een betrekkelijk open en verdraagzame cultuur. Daarnaast leek er redelijk vertrouwen in de parlementaire democratie te bestaan. Dat beeld is veranderd in één van culturele polarisatie en toenemend ethocentrisme. Het to-

nen van verdraagzaamheid staat voor politiek correct gedrag en is verdacht. Ook is er veel politiek cynisme. Zo blijkt uit het nieuwste Nationale Kiezersonderzoek waarin ruim 20 procent van de ondervraagden denkt dat politici niet voor hun mening openstaan. Tweevijfde van de ondervraagden denkt dat bewindslieden vooral hun eigen belang nastreven.

Gematigdheid

In zijn nieuwste boek, *De donkere onderstroom* bespreekt emeritus hoogleraar Politicologie Andries Hoogerwerf deze situatie. Hij stelt dat extreem gedrag de afgelopen jaren zichtbaarder en omvangrijker is geworden. Hiertegenover plaatst hij het belang van gematigdheid en verdraagzaamheid. Beleid dat op onverdraagzaamheid is gebaseerd is volgens Hoogerwerf ondoelmatig, niet doeltreffend en zelfs contraproductief. Daarmee levert hij een belangrijke bijdrage aan discussies rond multiculturaliteit, democratische vernieuwing en rechtvaardige verdeling van economische middelen. Zijn boek is een pleidooi voor een gematigde en tolerante politieke cultuur die, zoals Robert Dahl heeft laten zien, een essentiële sociale voorwaarde voor het voortbestaan van de (politieke) democratie is.

Vormen van extreem gedrag

Hoogerwerf toont in dit boek dat er op verschillende gebieden in de Nederlandse samenleving sprake is van een groep mensen die zich extreem opstelt: door hem de *donkere onderstroom* genoemd. Hij stelt dat deze onderstroom zich niet alleen tegen de multiculturele samenleving en de politieke democratie afzet, maar ook herkenbaar is in uitingen van ongeremd kapitalisme, vormen van discriminerende ongelijkheid in inkomens en als gewelddadig gedrag. Voorbeelden van dergelijk gedrag en opvattingen zijn de voorgestelde immigratiestop voor moslims, het wantrouwen ten aanzien van het kabinet rondom de Fitnakwestie en het ontslag van honderden werknemers in perioden waarin de winst van bedrijven toeneemt.

Partieel nihilisme als verklaring

Bij de oorzaken van dit extreme gedrag staat Hoogerwerf uitgebreid stil. Hij bespreekt persoonlijke en culturele verklaringen, en verklaringen vanuit de sociale structuur. Daarnaast beschrijft hij als achterliggende oorzaak het toenemend aantal mensen met een partieel nihilistisch mensbeeld. Waar nihilisten alles van waarde afwijzen, geldt dat voor gedeeltelijk nihilisten voor bepaalde waarden en doeleinden. Dit gaat volgens Hoogerwerf 'samen met het eenzijdig accentueren of verabsoluteren van één of meer andere waarden, zoals de eigen natie, de eigen macht of het eigen bezit'. Dit leidt tot 'een beperkt zicht op de werkelijkheid, een vorm van blikversmalling, (...) dat tot extreem gedrag kan leiden'. Andere mensbeelden (joodse, christelijke, islamitische en humanistische) zijn bronnen van weerstand tegen het hier beschreven extreme gedrag en zouden in de visie van Hoogerwerf een onderdeel van de oplossing kunnen zijn.

Contraproductieve voorstellen

De afgelopen periode was de Partij voor de Vrijheid (PVV) tamelijk eenvoudig

in staat om het politieke debat te domineren. Hoogerwerf biedt weerstand aan standpunten van deze partij (die hij als *liberaal extreem rechts* classificeert) door aan te geven wat er gebeurt als bepaalde ideeën serieus worden genomen: 'Als de islam als het probleem wordt gezien, moet daartegen ook worden ingebracht dat dit probleem niet is op te lossen, tenzij men alle moslims tot een andere levensbeschouwing zou bekeren, het land uit zou zetten of van het leven zou beroven. In de loop van de geschiedenis is vaak gebleken dat een religie niet met propaganda of geweld kan worden uitgeroeid'. Hoogerwerf stelt dat de voorstellen van Geert Wilders zelfs contraproductief zijn omdat een groeiend aantal moslims zich onheus bejegend voelt en ontvankelijk voor radicalisering wordt. Dergelijke extreme voorstellen tegen het *islamofascisme* lijken dus geen problemen op te lossen maar deze eerder te versterken, en dat is een zeer onwenselijke *selffulfilling prophecy*.

Aandragen van oplossingen

Eén van de sterke punten van dit boek is dat het veel praktische voorstellen doet om (de oorzaken van) extreem gedrag tegen te gaan. De aanbevelingen zijn niet altijd even verrassend te noemen. De kracht zit vooral in een overzicht van redelijke en haalbare voorstellen die een werkelijke oplossing voor bestaande problemen kunnen zijn. Zo stelt Hoogerwerf dat voor een afname van spanningen op multicultureel gebied aandacht moet worden besteed aan de achterstandssituatie van allochtonen én autochtonen. Een ander voorstel heeft betrekking op het vertrouwen in de politieke democratie. Volgens hem moeten er elementen van directe democratie worden ingevoerd, zoals het burgerinitiatief en de rechtstreekse verkiezing van de premier. Een zelden genoemd voorstel is de invoering van een beraadslagende opiniepeiling. Een representatieve groep burgers discussieert over een thema en adviseert vervolgens het parlement.

Extreem

Toch heeft dit boek ook enkele beperkingen. Zo stelt Hoogerwerf dat autochtonen veelal moslims aan allochtonen gelijkstellen. Hij doet vervolgens precies hetzelfde in de paragraaf *Onverdraagzaamheid onder de allochtone bevolking*. In tegenstelling tot wat de kop suggereert, gaat deze paragraaf niet over allochtonen maar over moslims en stelt hij dus beide groepen (onbedoeld) gelijk aan elkaar. Verder is niet altijd duidelijk waar de grens ligt van wat als extreem gedrag moet worden gezien. Hij geeft aan dat daaronder *buitengewone* of *tot de grens gaande* gedragingen en uitingen moeten worden verstaan. Deze ruime omschrijving bakent hij af door voorbeelden van extreem gedrag te geven. Niet alle voorbeelden zijn echter even onomstreden. Zo is volgens Hoogerwerf het voorstel om bewindslieden te verbieden een dubbele nationaliteit te hebben extreem, terwijl er tijdens het publieke debat voldoende redelijke en gematigde argumenten zijn gebruikt om dat voorstel te verdedigen.

Input voor de les

Iedere maatschappijleerdocent wordt geconfronteerd met leerlingen die stellen dat democratie geen goed systeem is, dat anderen minderwaardig zijn of dat er geen reden is om de winstmaximalisatie van ondernemers te matigen. Hoo-

gerwerf biedt in dit boek weerwoord aan dergelijke uitspraken. Door extreem gedrag binnen verschillende gebieden te beschrijven, hier verschillende oorzaken van te bespreken en oplossingen voor aan te dragen, biedt het boek docenten goede handvatten om op een gebalanceerde wijze op (cynische) opmerkingen van leerlingen te kunnen reageren. ■

Vindt u dat maatschappijleerdocenten dit boek moeten lezen?

Ja*, nee*, weet niet/geen mening*

HANS VAN DER HEIJDE

Hoe doet de VVD het in de peilingen? Of de PvdA, of Trots op Nederland, of... Bijna dagelijks wordt men via de massamedia met verschuivingen in de virtuele zetelverdelingen bestookt. Is de VVD alweer een zetel achteruit gegaan? Gauw Mark Rutte een microfoon onder de neus geduwd en de vraag gesteld waar hij de teruggang aan wijt en of hij zichzelf nog wel in staat acht die te stoppen.

Bij al die hijgerigheid is er natuurlijk geen gelegenheid om de peilingen met relativerende scepsis te beschouwen. Stel dat een dergelijke peiling een foutmarge van één zetel heeft (die veronderstelling is realistisch) en stel dat de VVD op zeker moment in een peiling zestien zetels scoort, dan kunnen die zestien zetels net zo goed vijftien of zeventien zetels zijn. Stel dat de VVD een week later in de peiling vijftien zetels scoort, dan kunnen dat, met inachtneming van die marge, dus ook veertien of zestien zetels zijn. Met andere woorden: als die eerste zestien zetels bij werkelijke verkiezingen feitelijk vijftien zetels zouden zijn gebleken, en die later gepeilde vijftien bij werkelijke verkiezingen feitelijk zestien zetels, dan was er helemaal geen sprake van een verlies, maar juist van een winst van één zetel. Bij een dergelijke foutmarge zou er helemaal geen aanleiding zijn om Mark Rutte met een microfoon te achtervolgen, want het is volkomen onzeker of er wel sprake van een teruggang is.

Manipulatie

Desondanks gebeurt het wel, en erger nog, wordt het publiek in Nederland daarbij amper op de hoogte gesteld van de mate van onnauwkeurigheid van de peilingen en de elastieke rekenkundige ruimte die daarvan het gevolg is. Nee,

W.L. Tiemeijer, **Wat 93,7 procent van de Nederlanders moet weten over opiniepeilingen**, Aksant, Amsterdam, 2008, 211 pagina's, ISBN 978 90 5260 280 6, prijs: € 15.

liever tegen een zich verdedigende Rutte gezegd: 'Ja, maar *de cijfers* liegen toch niet?'. Dat doen ze, althans zo gepresenteerd, dus wel.

Nog erger is dat het publiek op die manier wordt gemanipuleerd, want de cijfers vertellen dat de VVD onder Rutte alweer een virtuele zetel moet inleveren. Een deel van het publiek vertoont dan het *bandwagon-effect* (zij lopen het liefst achter winnaars aan en verliezen hun electorale sympathie voor Rutte), en een ander deel legt het *underdog-effect* aan de dag (zij vinden het zielig voor Rutte steunen hem dan juist). Misschien neutraliseren beide effecten elkaar, maar dat is niet het punt. De essentie is dat deze verschuivingen in de voorkeur van het publiek worden bewerkstelligd door peilingen die een beeld te zien geven dat op gespannen voet met de werkelijkheid kan staan of zelfs staat; zonder dat het publiek daarvan goed en begrijpelijk op de hoogte is gesteld.

***Verschuivingen in de voorkeur van het publiek
worden bewerkstelligd door peilingen die op gespannen
voet met de werkelijkheid kunnen staan.***

Representativiteit

Hoe zit het - nog afgezien van het rekenkundige elastiek in de peilingen - eigenlijk met de representativiteit ervan? Nadere beschouwing leert dat in de hele groep respondenten bepaalde maatschappelijke groepen (zoals allochtonen) sterk zijn ondervertegenwoordigd. Worden de respondentenbestanden van de grote opiniepeilers bekeken, dan blijkt dat die uit een relatief beperkte groep bestaat, waarvan een groot deel het invullen of op een andere manier beantwoorden van vragen van opiniepeilers tot hobby heeft gemaakt.

Zo representatief zijn die peilingen dus niet, nog los van de vaststelling dat in sommige gevallen peilers al of niet gedwongen met hun bestanden rommelen en zo soms resultaten voorspellen die door de werkelijkheid worden gelogenstraft. Vraag maar aan Mark Rutte en Rita Verdonk, die beiden tot het laatste moment dachten dat laatstgenoemde kandidaat het VVD-leiderschap in de wacht zou slepen.

Weet niet

Al deze kennis wordt ontleend aan *Wat 93,7 procent van de Nederlanders moet weten over opiniepeilingen* van W.L. Tiemeijer. Dit prikkelende, ook voor volstreekte leken zeer toegankelijke boek is een *must* voor maatschappijleerdocenten. Die bewering is niet van mij - hoewel ik die van harte onderschrijf - maar van een groep derdejaars studenten van een lerarenopleiding Maatschappijleer, aan wie het door mij ter bestudering werd voorgelegd.

Tiemeijer legt helder uit hoe opinieonderzoek in de praktijk werkt en, met name, wat daarbij allemaal fout kan gaan en ook gaat. Een voorbeeld hiervan is de antwoordcategorie 'weet niet'. Die is zelden populair bij respondenten. Liever kruisen ze een mening aan; zelfs als ze over de voorgelegde kwestie helemaal

geen mening hebben of er helemaal niets over weten; het is immers zo sneu voor de vragensteller en/of het lijkt zo dom. Met een voorafgaande filtervraag, die respondenten met een non-attitude eruit filtert, zou men betrouwbaarder resultaten kunnen krijgen. Maar ja, als het respondentenbestand toch al niet zo groot is, dan....

Misschien kan een dergelijke vraag met extra informatie worden ingeleid. Geen gek idee, maar nadere beschouwing van aan de praktijk ontleende voorbeelden leert dat die extra informatie vaak manipulatief werkt: antwoorden worden zo voorgekookt.

Kritische analyse

Het boek van Tiemeijer is niet alleen een spoedcursus voor gefundeerde scepsis tegenover opiniepeilingen en opiniepeilers. Hij koppelt het ook aan een kritische analyse van de invloed van opiniepeilingen op het dagelijkse functioneren van de parlementaire democratie (zie het voorbeeld waarmee deze recensie begon). Sinds de diagnose van de doofheid van *de politiek* voor *de burgers* werd gesteld, ruimen de massamedia een stevige plek in voor de opiniepeilers, want die zouden immers toegang hebben tot (een representatief deel van) dat volk. Tot in de wijkkrant kan dagelijks worden gelezen hoeveel procent over wat, welke mening heeft. Veel van die peilingen voldoen evenwel niet aan regels van zuiverheid en al helemaal niet aan de regel dat het publiek over betrouwbaarheid en mate van representativiteit van de peiling behoort te worden ingelicht. Dat is overigens raar en uitzonderlijk. Zo wordt in de Verenigde Staten die informatie wel gegeven; sla er maar eens een Amerikaanse krant op na of kijk naar *CNN*.

Veel peilingen voldoen niet aan regels van zuiverheid.

Een essentieel kenmerk van democratie is een discussie over vraagstukken. De uitwisseling van informatie, standpunten en argumenten moet tot compromissen en consensusvorming leiden. Dat element ontbreekt in de meningen-industrie van de opiniepeilers: die vragen wat de individuele respondent zelf vindt, *ongeacht de mening van anderen*, en negeren daarmee het typische deliberatiekarakter van democratie. In feite draagt de commerciële meningen-industrie van Maurice de Hond en zijn concurrenten helemaal niet bij aan het democratisch, maatschappelijk debat. Sterker nog: die ondergraaft dat eerder. Dit wil niet zeggen dat Tiemeijer tegen opiniepeilingen is. Integendeel, maar hij pleit daarbij wel voor meer zuiverheid, betere vraagstellingen, terughoudendheid (als het gaat om zaken waarvan de meeste mensen weinig afweten) en goede informatie over de peilmethoden en hun mate van betrouwbaarheid. Daar kan men het alleen maar mee eens zijn. ■

Nieuws van het bestuur

Dit nummer van *Maatschappij & Politiek (MeP)* gaat naar (bijna) alle docenten Maatschappijleer van Nederland. Omdat een aantal van u de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) wellicht nog niet kent, begint deze NVLM-pagina met een introductie over onze vereniging.

Lidmaatschap NVLM

Het lidmaatschap van de NVLM staat los van een abonnement op *Maatschappij & Politiek*. Als abonnee van dit vakblad bent u niet automatisch lid van de NVLM. Als u lid wilt worden kunt u zich aanmelden via de internetpagina www.nvml.nl. U betaalt 25 euro per jaar.

Wat doet de NVLM voor u?

1. Het NVLM-bestuur behartigt de belangen van het maatschappijleer-onderwijs bij onder meer het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de Tweede Kamer.
2. De NVLM is (mede-)organisator van de examenbesprekingen en de jaarlijkse Docentendag Maatschappijleer. NVLM-leden krijgen korting op de toegangsprijs voor deze Docentendag.
3. Het NVLM-bestuur stimuleert de vakinhoudelijke ontwikkeling.
4. De NVLM houdt haar leden via een e-mailnieuwsbrief op de hoogte van de laatste ontwikkelingen op het gebied van Maatschappijleer.
5. De NVLM is (mede-)organisator

van de wedstrijd voor het beste profielwerkstuk Maatschappijleer/Maatschappijwetenschappen.

Wat heeft de NVLM bereikt?

- Op het vmbo telt het cijfer voor Maatschappijleer 1 even zwaar als de cijfers voor de eindexamenvakken.
- Op havo/vwo is Maatschappijleer nog steeds een verplicht vak voor alle leerlingen.
- Het eindexamenvak Maatschappijwetenschappen is op havo/vwo in beide maatschappijprofielen een profielkeuzevak en wordt op een groeiend aantal scholen aangeboden.
- Een commissie onder leiding van Paul Schnabel werkt dit schooljaar een nieuw examenprogramma voor Maatschappijwetenschappen uit.
- *De Volkskrant* komt in 2009 met de gammacanon als opvolger van de bètacanon. Onder leiding van Paul Schnabel zal een commissie van gammawetenschappers bepalen wat iedereen van de maatschappijwetenschappen moet weten.
- Het bestuur is in gesprek met onder andere het Ministerie van OCW en de MBO Raad om op basis van een NVLM-notitie de burgerschapscompetenties in het mbo met een duidelijke kenniscomponent te verrijken.

Ziet u het belang van bovenstaande resultaten in en wilt u door ons van het laatste nieuws op de hoogte worden gehouden, word dan lid van de NVLM: www.nvml.nl.

Tweede correctie examens

Politiek Den Haag vindt dat de tweede correcties van de centrale examens integraal moeten worden uitgevoerd. Het platform van vakverenigingen in

het voortgezet onderwijs (Platform VVVO) vindt ondermeer dat in het takenpakket van docenten zichtbaar moet worden hoeveel tijd zij kwijt zijn met de tweede correctie, zodat schoolleiders deze tijd niet voor andere taken kunnen claimen. Daarom vroeg de NVLM haar leden in de e-mailnieuwsbrief hoeveel tijd de correctie van het centraal schriftelijk eindexamen van één leerling kost. Uitkomst: het nakijken van één vmbo-t-examen vraagt gemiddeld 12 minuten, één havo-examen nakijken kost gemiddeld 42 minuten en één vwo-examen gemiddeld 45 minuten. Op basis van deze gegevens en de gegevens van andere vakken zal het Platform VVVO bij de staatssecretaris van Onderwijs en de onderwijsbonden bepleiten dat de tijd voor tweede correctie in het takenpakket van docenten wordt geoormerkt.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Arthur Pormes, voorzitter

telefoon: 0346-262888

e-mail: a.pormes@brokled.nl

Coen Gelinck, secretaris

Nieuwe Prinsengracht 78 II

1018 VV Amsterdam

telefoon: 06-40755812

e-mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320-249481

e-mail: tstroobach@hotmail.com

Hans Teunissen, vice-voorzitter

h.teunissen@denassau.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie

telefoon: 06-45318347

e-mail: ingridfaas@gmail.com

Rob van Otterdijk

r.vanotterdijk@chello.nl

Regula Rexwinkel

rexraats@planet.nl

Felix van Vugt

felix.vanvugt@tiscali.nl

www.nvml.nl

Girekening NVLM: 1889654

Digitale Krant

Stichting Krant in de Klas heeft de opdrachtenpagina www.dedigitalekrant.nl voor het voortgezet onderwijs grondig vernieuwd. Op verzoek van docenten in het vmbo zijn er naast opdrachten over online nieuws voor havo/vwo nu ook opdrachten voor het vmbo ontwikkeld. Het doel van De Digitale Krant is tweeledig: verbetering van de informatievaardigheden van leerlingen en vergroting van hun mediabewustzijn. Hoewel jongeren online zeer actief zijn, hebben zij veel moeite om informatie op waarde te schatten of om de relevantie van zoekresultaten te bepalen. Door de opdrachten op www.dedigitalekrant.nl te maken, leren zij hoe zij online nieuwsbronnen en de bijbehorende archieven kunnen gebruiken voor bijvoorbeeld werkstukken en presentaties. Veel media-educatieprogramma's zijn vooral gericht op het hanteren van ICT-toepassingen. Bij De Digitale Krant staat juist het zelf kritisch verwerken van informatie centraal. Door de berichtgeving op internetpagina's van dagbladen te vergelijken, leren leerlingen de verschillen en de overeenkomsten tussen deze nieuwsmedia te onderscheiden. Zonder kranten - papier of online - is een educatief programma gericht op mediawijsheid niet compleet. De opdrachten en antwoordbladen kunnen kosteloos worden gedownload. Voor meer informatie: www.dedigitalekrant.nl en www.krantenportal.nl.

Religie in het onderwijs

De band tussen religie en onderwijs is van oudsher problematisch. Als Ahmed Marcouch voor islamitisch godsdienstonderwijs op

openbare scholen pleit, zijn de reacties niet van de lucht. Religie blijft een beladen fenomeen, waar beeldvorming en verwachting een belangrijke rol bij spelen. Daarover gaat de nieuwste uitgave van *NartheX, tijdschrift voor levensbeschouwing en educatie*. In een inleidend artikel schetsen Wil Eggenkamp en Taco Visser met betrekking tot religie en onderwijs vier stromingen. Hierbij onderscheiden zij religieuze visies van waaruit men onderwijs wil geven en de wijze waarop men religie in het onderwijs ter sprake wil brengen. De vraag is wat men verwacht van goed onderwijs in een samenleving waarbinnen religie zeer verschillend wordt gewaardeerd.

Meer Informatie: www.damon.nl.

Wapen Jezelf Met Woorden

Sinds oktober 2005 verzorgen gastdocenten vanuit de Landelijke Stichting Tegen Zinloos Geweld (L STZG) gastlessen in het voortgezet onderwijs om het onderwerp zinloos geweld (pesten, agressie, geweld en wapengebruik) bij leerlingen bespreekbaar te maken. De aanpak is erop gericht om leerlingen ervan bewust te maken dat (zinloos) geweld niet normaal is. Daarnaast richt de aanpak zich op het aanreiken van eenvoudige middelen om met agressie en geweld om te gaan: thuis, op school en overal waar de leerlingen zich bevinden. De gastlessen besteden aandacht aan soorten geweld op school, oorzaken en gevolgen, agressie en geweld op scholen in Zuid-Afrika en Nederland, alternatieven voor geweld en persoonlijke ervaringen. Inmiddels zijn er meer dan 800 gastlessen gegeven en is de gastles uitgebreid naar een lessencyclus van vier gastlessen. Het resultaat van deze cyclus is dat de leerlingen met elkaar afspraken maken om een sociaal veilige leeromgeving te realiseren.

Meer informatie: www.wapenjezelfmetwoorden.nl en info@wapenjezelfmetwoorden.nl.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactiesleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Hessel Nieuwelink, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Foto omslag

IPP

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: menp@publiek-politiek.nl

Abonnementsprijs M & P

€42,50 per jaar. Studenten €36,90. Scholen

en instellingen €46,70.

M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers €5,70 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

Het komende nummer van
Maatschappij & Politiek
verschijnt op 3 november

ONDERWIJSKRANT EUROPA 2025 – VIER SCENARIO'S –

BIJ HET INSTITUUT VOOR PUBLIEK EN POLITIEK (IPP) IS EEN SCENARIOKRANT OVER EUROPA VERSCHENEN. MET DEZE SCENARIOKRANT, DE DOCENTENHANDLEIDING EN HET BIJBEHORENDE LESMATERIAAL KUNNEN LEERLINGEN ZICH VERPLAATSEN IN HET JAAR 2025: HOE ZAL EUROPA ER DAN UITZIEN? MET BEHULP VAN DE SCENARIOKRANT LAAT U UW LEERLINGEN ACTIEF EN GESTRUCTUREERD NADENKEN OVER HUN TOEKOMST IN EUROPA. U KUNT DIRECT MET DIT MATERIAAL AAN DE SLAG!

ER IS EEN SCENARIOKRANT VOOR HET VMBO ÉN EEN SCENARIOKRANT VOOR HAVO/VWO. DE KRANT BESTAAT UIT VIER FICTIEVE VOORPAGINA'S VAN KRANTEN, DIE ELK EEN HEEL ANDER BEELD GEVEN VAN EUROPA IN 2025.

DE SCENARIOKRANT EUROPA 2025 IS TE BESTELLEN ALS PAKKET VAN 35 EXEMPLAREN. DE PRIJS VAN HET PAKKET BEDRAAGT € 43,-. DE VERZENDKOSTEN ZIJN HIERBIJ INBEGREPEN.

VOOR MEER INFORMATIE KUNT U TERECHT OP WWW.POLITIEKINDEKLAS.NL.

DIRECT BESTELLEN KAN NATUURLIJK OOK! EEN MAIL NAAR BESTEL@PUBLIEK-POLITIEK.NL IS VOLDOENDE. VERMELD IN DE MAIL HET AANTAL PAKKETTEN, HET ADRES VAN DE SCHOOL EN DE GEWENSTE VERSIE PLUS BIJBEHORENDE BESTELCODE (HAVO/VWO = CODE 5002, VMBO = CODE 5001).

VISIEWEDSTRIJD

IN DE EERSTE HELFT VAN DIT SCHOOLJAAR ORGANISEERT HET IPP EEN VISIEWEDSTRIJD. DEZE WEDSTRIJD IS GEKOPPELD AAN DE SCENARIOKRANT. WIJ VRAGEN UW LEERLINGEN HUN IDEALE 'EUROPA VAN DE TOEKOMST' TE SCHETSEN. DE VORM IS VRIJ (WEBSITE, POSTER, ESSAY, VIDEOPOSTS, FOTO'S).

DE TIEN SCHOLIEREN MET DE MOOISTE VISIE WORDEN, SAMEN MET EEN KLASGENOOT, UITGENODIGD VOOR EEN BEZOEK AAN DE EUROPESE COMMISSIE EN HET EUROPEES PARLEMENT IN BRUSSEL. KIJK HIERVOOR OP WWW.EUROPA2025.NL.

De Amerikaanse presidentsverkiezingen in uw lessen

Op 4 november 2008 gaan de Amerikanen naar de stembus om een nieuwe president te kiezen. Wie gaat het worden? John McCain of Barack Obama? U kunt - als u in uw lessen aan de slag gaat met deze verkiezingen - gebruik maken van de onderstaande producten:

ONDERWIJSKRANT

BOEK

SCHOLIERENVERKIEZINGEN

ONDERWIJSKRANT

Het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) heeft een onderwijskrant gemaakt over de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Er is een versie voor havo/vwo en een versie voor het vmbo. In de krant staan artikelen over o.a. het Amerikaanse kiesstelsel, links en rechts in de VS en natuurlijk over de presidentskandidaten. *De krant is geïllustreerd, telt 8 pagina's en is te bestellen als pakket van 35 exemplaren. De prijs van een pakket bedraagt € 43,-, inclusief verzendkosten.*

U kunt de krant bestellen door een mail te sturen naar bestel@publiek-politiek.nl. Vermeld in de mail het aantal pakketten, het adres van de school en de gewenste versie plus bijbehorende bestelcode (havo/vwo = code 6002, vmbo = code 6001). Voor meer informatie over de krant kunt u terecht op de website www.politiekindeklas.nl.

SCHOLIERENVERKIEZINGEN

Op dinsdag 4 november, dus nog voordat de Amerikanen naar de stembus gaan, kunnen uw leerlingen op school hun stem uitbrengen. Kiezen zij voor John McCain of Barack Obama? Het organiseren van verkiezingen op school is een ideale manier om uw leerlingen te betrekken bij de politiek. Het biedt een aanknopingspunt om in de lessen aandacht te besteden aan de Amerikaanse verkiezingen. Aan deelname zijn geen kosten verbonden. *Meer informatie en aanmelden: www.scholierenverkiezingen.nl.*

BOEK

De Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2008

Hans van der Heijde, Jeffrey Peck

ISBN 978 90 6473 430 4

120 pagina's, Prijs: € 14,90

Amsterdam 2008

Hoe werkt het Amerikaanse kiesstelsel? Hoe kan het dat niet automatisch de kandidaat met de meeste stemmen van de kiezers de verkiezingen wint? Welke rol spelen de grote partijen? Wat zijn voorverkiezingen? Aan welke voorwaarden moeten Amerikanen voldoen om te mogen stemmen? Hoe komen kandidaten aan geld voor hun campagne en met welke beperkingen hebben zij daarbij te maken? Door al deze en vele andere vragen te beantwoorden vormt dit boek een onontbeerlijke gids voor wie de Amerikaanse presidentsverkiezingen op de voet wil volgen.

U kunt het boek bestellen door een mail te sturen naar bestel@publiek-politiek.nl of via www.publiek-politiek.nl.

Nieuw

Vrijheid

Stof tot nadenken

Vrijheid is een nieuw project van Schooltv en het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Vrijheid laat leerlingen door middel van korte clips kennismaken met het thema vrijheid. De clips bieden stof tot nadenken!

Aanvullende lesstof voor geschiedenis, maatschappijleer en het leergebied mens & maatschappij in de onderbouw vmbo, havo en vwo.

- TV-aflevering van 15 min., eenvoudig in te passen in uw les
- Met gratis digitale lesbrief
- Met bijbehorend online materiaal op de Schooltv-beeldbank, Teleblik en Eigenwijzer.nl
- Voor een complete thema-les over vrijheid
- In te zetten naast uw reguliere lesmethode

Uitzenddatum op Nederland 2 > donderdag 9 oktober van 9.45 tot 10.00 uur